

Számítógépes dokumentumok könyvtári feldolgozása

Formai feltárásuk az ISBD(CF) alapján

Gárdusné Szabó Gabriella
Könyvtár kiegészítő szak

Bíráló tanár:
Ferenczy Endréné

1997

TARTALOM

Bevezetés

A számítógépes dokumentumok formai feltárásának nehézségei

Az ISBD(CF)

Az ISBD(CF) hatálya
Az ISBD (CF)-ben előforduló speciális fogalmak
Az ISBD (CF) szerkezete
Adatforrások
Az adatelemek részletezése

Példák

Az ISBD(CF) függelékének példái

Észrevételek az ISBD(CF)-hez

Az ISBD(CF) revíziója

Befejezés

Források

Bevezetés

A könyvtárak hosszú századokon keresztül az írásos dokumentumok őrzői voltak. Az utóbbi évtizedekben azonban egyre nagyobb szerephez jutnak falaikon belül is az ún. nem hagyományos - audio-, video- és legújabbán a számítógépes - dokumentumok. A könyvtárak nem *könyvtárak* többé a szó valódi értelmében. A folyóiratok, könyvek egyeduralma megszűnt. Az információ szolgáltatása és közvetítése vált elsődlegessé - függetlenül annak fizikai hordozójától.

A megváltozott helyzet rengeteg problémát vet föl a könyvtári munka minden területén. Ezt fölismerve választottam szakdolgozatom témájaként a számítógépes dokumentumok feldolgozását. Eredetileg az volt a célom, hogy valamennyi munkafolyamatot föltérképezzem - a beszerzéstől a szolgáltatásig. Ámde némi tájékozódás az irodalomban (íjesztően kevés, különösen a magyar nyelvű!) és a jelenlegi könyvtári gyakorlatban óvatosságra intett a címválasztással kapcsolatban: szándékosan lett általános, nem tudván előre, mit lehet majd megvalósítani az elképzelésekből. Az idő igazolta a fenntartások jogosságát. A formai feltárás, ami a dolgozatnak csak egy fejezetét alkotta volna - igaz, fő fejezetét -, annyi elmélyülést, energiát és terjedelmet követelt magának, hogy a többi munkafolyamattal kapcsolatos fölmérés anyagával együtt már meghaladná egy szakdolgozat kereteit.

Remélem, hogy a levelezések, könyvtári látogatások és szakmai beszélgetések alkalmával szerzett tapasztalataimat a továbbiakban saját munkám során fogom tudni hasznosítani.

A számítógépes dokumentumok formai feltárásának nehézségei

Jó tíz éve annak, hogy az első floppy-k feltűntek a hazai könyvtárak polcain - akkor még jobbára egyes számítástechnikai könyvek mellékleteként. Azóta se szeri, se száma az önállóan is terjesztett mágneslemezeknek és optikai lemezeknek, nem beszélve az elektronikus szövegnek mint új dokumentumtípusnak a különféle formáiról (könyvek, folyóiratok, konferenciák, listák stb.). Ezek mind-mind arra várnak, hogy könyvtári kezelésük, nyilvántartásuk megoldódjék, hiszen a számítógépes dokumentumokra is érvényes „az a könyvtári alapszabály, hogy a fel nem tárt dokumentum »nem létezik«”¹

Mégis, mi lehet az oka, hogy a könyvtárügy - nemcsak a magyar! - a mai napig sem tudott megbirkózni ezzel a feladattal? A probléma nagyon összetett, és ennek megfelelően több nézőpontból is megközelíthető.

Az ok egyrészt magának a technológiának a változékonyságában, gyors fejlődésében keresendő, amely ezeket a produktumokat létrehozza. Ezzel a tempóval a szakma - legalábbis egyelőre - képtelen fölvenni a versenyt. Mire nagy nehezen kidolgoznak egy szabályt, és a gyakorlati alkalmazására sor kerül, már rég elavulttá válik... Hiszen - valljuk meg az igazat - mi könyvtárosok ezidáig nem arról voltunk híresek, hogy az elsők között követtük volna a technikai fejlődés irányát. Még most is többségben vannak közöttünk a humán beállítottságú és hagyománytisztelő emberek, akik nem szívesen szakítanak jól bevált munkamódszereikkel, és egyáltalán: idegenkednek minden új dologtól, ami felforgatja az életüket. A kollégák nagy része nem ért sem a számítástechnikához, sem az informatikához, sokan - főleg az idősebbek - meg sem akarják már tanulni. Azok, akik hajlandók erre, általában meglehetősen bátortalanok, és igen-igen nehezen tudnak szemléletet váltani. Pedig elsősorban - és minél hamarabb! - erre van szükség ahhoz, hogy megismerhessük az új dokumentumtípusok természetét, és kezelni tudjuk a fizikai hordozók másságából eredő problémákat.

Égetően szükség lenne egy új szabványra, az abban lefektetett szabályokra. Azonban addig erről szó sem lehet, amíg alapvető fogalmakat nem tisztázunk. Ezeknek kisebb része új keletű, többségük viszont régi, csak hogy megváltozott a jelentésük, mást takarnak, mint eddig; tehát újra kellene definiálni őket.

Íme néhány válaszra váró kérdés, illetve megoldandó feladat:

- **Mi az a számítógépes (elektronikus vagy digitális) dokumentum?**

- **Mik tartoznak ezek körébe?**

- **Kiadványtípusnak tekinthetők-e a CD-k, floppy-k stb., vagy csupán a klasszikus kiadványtípusok megjelenési formáinak?** (Le kellene szögeznünk, hogy az elektronikus dokumentum nem dokumentumtípus, azonban az, ami nem létezhet enélkül a közeg nélkül, az az. Ilyen pl. a multimédia.)

- Szorosan az előzőhöz kapcsolódik az a már több fórumon is elhangzott kérdés, hogy **a művet - pontosabban: a dokumentumot - írjuk-e le, vagy annak fizikai hordozóját?**^{2 3}

¹ Moldován István: Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra. In: Könyvtári figyelő. 4.(40.) 2. sz. (1994). p. 205.

² Coral, Lenore: Problems in the cataloguing of the products of rapidly changing technologies: with the special reference to machine-readable files. (IFLA General Conference. Munich, 1983). p. 8.

- **Mely számítógépes termékek számítanak elektronikus publikációnak?** (Itt a közreadás fogalmának bevezetése okoz nehézséget.)⁴

- A fenti kérdéssel összefüggésben: **csak a terjesztésre szánt dokumentumokkal foglalkozunk, vagy vonjuk be valamennyit a feldolgozásba?** (Ez utóbbi meglehetősen értelmetlen és kilátástalan vállalkozásnak tűnik.)

- **Mely számítógépes dokumentumokat tekintjük periodikus, melyeket könyv jellegű kiadványoknak? Mik legyenek azok az alapkritériumok, amelyek alapján ezt eldöntjük?**⁵

(Ebből következik, hogy újra meg kellene határozni a monografikus, ill. az időszaki kiadvány fogalmát. S, ha már itt tartunk, felül kellene vizsgálni a bibliográfiai leírás szerkezetét, szintjeit - ezeknek a dokumentumoknak a vonatkozásában; valamint újra ki kellene jelölni az adatelemek körét mind a teljes, mind az egyszerűsített leírás számára.)

- **Hogyan válasszuk ki a főforrást?** (Egyértelműbb szabályra lenne szükség a források rangsorának megállapításához, amely kevesebb teret enged a katalogizálók szubjektivitásának, ugyanakkor jobban figyelembe veszi lehetőségeiket, illetve az elektronikus dokumentumok és fizikai hordozók természetét.)^{6 7}

- A számítógépes dokumentumok esetén **mi tekinthető új kiadásnak?** (A nehézség onnan ered, hogy egy nagyon is könyvekhez kötődő fogalmat kell egy teljesen más fajta dokumentumhoz alkalmazni.⁸ Vigyázat! Kisebb módosítások, kiigazítások még nem feltétlenül jelentenek új kiadást.)⁹

- **Alkalmazható-e az ISBN rendszer, és hogyan a számítógépes termékekre? A fizikai hordozó vagy a rajta lévő dokumentum kapja-e a nemzetközi azonosítószámot?**¹⁰

Ilyen és hasonló, jobbára elméleti kérdések mellett rengeteg gyakorlati problémával találjuk magunkat szemben munkavégzésünk során. (Végtére is minden probléma gyakorlati jellegűvé válik, mikor már nem beszélünk róla, hanem hozzáfogunk, és megpróbáljuk megoldani.) Az alábbiakban tekintsük át a legjellemzőbbeket ezek közül.

³ Buck, Michael: Problems in cataloguing computer files. In: International cataloguing & bibliographic control. 1989, Sept./Dec. p. 61.

⁴ Caplan, Priscilla: Controlling E-journals: the Internet resources project, cataloging guidelines, and USMARC. In: The serials librarian. Vol. 24. No. 3/4. (1994). [S.l.] : The Haworth Press, 1994. p. 108.

⁵ Martin, Lynne M. - Dwyer, Catherine M.: Life after the „earthquake”: the myths and realities of cataloging U.S. Government depository CD-ROM documents. In: Cataloging & classification quarterly. Vol. 18. No.3/4. (1994). p. 145.

⁶ Thorburn, Colleen - Ringler, Rebecca: Cataloging computer files that are also serials. In: The serials librarian. Vol. 23. No. 3/4. (1993). p. 266.

⁷ Swanekamp, Joan 1996, Interactive multimedia: issues for bibliographic control, <http://lcweb.loc.gov/catdir/semidigdocs/joan.html>

⁸ Lásd mint 2. p. 5.

⁹ Scharff, L.: Using ISBN for electronic information products. (Proceedings [of] Online Information '91 Meeting, 10-12 December 1991, London, UK; Learned information, Oxford and New Jersey, 1991). Ref.: Válas György. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 40. évf. 4/5. sz. (1993). p. 204.

¹⁰ Lásd mint 9. p. 203-205.

- Először is: **nincs megfelelő eszközünk, hogy a dokumentumba belenézhesünk.**

Mielőtt egy kézlegyintéssel fejezné ki a hazai állapotokról alkotott véleményét az olvasó, kötelességemnek érzem, hogy megnyugtatóan közöljem: nem csak nálunk van ez így! Több külföldi irodalomban is találkozhatunk ennek a gondnak a fölvetésével. Az egyik a már hivatkozott Thorburn-féle tanulmány,¹¹ amelyben arról olvashatunk, hogy sok könyvtáros nem tartja praktikusnak, hogy a főforrás kiválasztásánál a címképernyőt kell előnyben részesíteni, mivel nincs olyan berendezésük, amellyel abba betekinthetnének. A másik információ a hálózatról származik,¹² miszerint az interaktív multimédia bibliográfiai leírásához kidolgozott ALA irányelvekben¹³ mind a belső, mind a külső forrás elfogadott főforrásként, és ezt azzal indokolják, hogy sok katalógizálónak nem áll rendelkezésére megfelelő felszerelés az interaktív multimédia művek megtekintésére.

- Ha van eszközünk, akkor sem biztos, hogy tudjuk rendeltetésszerűen használni. (A lemezeket installálni kell, tudni kell bennük tájékozódni stb.) Ehhez rendszerint kénytelenek vagyunk egy informatikus kolléga segítségét igénybe venni. Nem szorul különösebben bizonyításra, hogy **a számítástechnikai-informatikai ismeretek hiánya nagy mértékben hátráltatja munkánkat.**

- **Nem áll rendelkezésünkre az ide vonatkozó szabvány**, amelyre támaszkodhatnánk a dokumentumok leírásakor. Nem tehetünk mást, a meglévőket alkalmazzuk, ahogyan tudjuk. Túlságosan sok mindenben vagyunk saját magunkra utalva. Ennek előbb-utóbb az lesz a következménye, hogy ugyanarról a dokumentumról teljesen eltérő leírások fognak készülni az egyes bibliográfiai műhelyekben. Veszélybe kerül tehát a formai feltárás egységességének követelménye. Ennek megelőzése érdekében ragadott tollat Prejczer Paula, hogy legalább a CD-ROM-ok egységes bibliográfiai leírási módjaira javaslatot tegyen.¹⁴

Az úttörő jelentőségű tett mindenképpen tiszteletet érdemel, azonban a szerző fogalomhasználata, a szerzőségi közlés megválasztásával kapcsolatos nézete erősen kifogásolható, az egyik példa címválasztása pedig egyenesen téves. (Ezzel kapcsolatos véleményemet a most megjelenés alatt álló „Észrevételek Prejczer Paula: CD-ROM-ok bibliográfiai leírása” c. tanulmányomban fejtem ki részletesen. A cikk a TMT 1997. évi 4/5. számában lesz olvasható.) (lásd: 1. sz. melléklet)

- Nem csak szabványunk nincs. Sajnálatos módon - az előbbtől eltekintve - **magyar szerző tollából a CD-ROM-ok és egyéb számítógépes dokumentumok katalógizálásával foglalkozó irodalmat nem találunk.** Pedig szabvány hiányában még inkább szükség lenne rájuk; különösen az aktuális „hogyan csináljuk” kérdésre felelő cikkekre volna igény.

(Mert hol van még az egységes központi feldolgozás ideájának megvalósulása, a rekordok hálózatról való letöltésének lehetősége minden könyvtár számára? Az OSZK sem áll a helyzet magaslatán. A hagyományos MNB egyelőre csak az időszaki jellegű CD-ROM-okat dolgozza fel nyomtatott formában.¹⁵ A meglehetősen leegyszerűsített, mindenfajta műszaki adatot

¹¹ Lásd mint 6. p. 266.

¹² Lásd mint 7.

¹³ Guidelines for the bibliographic description of interactive multimedia. Chicago, IL : American Library Association, 1994.

¹⁴ Prejczer Paula: CD-ROM-ok bibliográfiai leírása. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 43. évf. 6. sz. (1996). p. 223-229.

¹⁵ Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok. 1991, 1. sz.-. Bp. : OSZK, 1991-

nélkülöző leírások az IKB adatbázis alapján készülnek. Az IKB 1996 végéig csak hálózaton volt hozzáférhető, akkor azonban az MNB. Könyvek bibliográfiájával közös CD-ROM-on is megjelentették.¹⁶ Találunk más példákat is a CD-ROM-ok számbavételére, de ezek nem szabványos leírást alkalmaznak. Ilyen a Magyar CD-ROM diszkográfia, Tószegi Zsuzsa összeállításában, amely jelenleg az Új Alaplap¹⁷ c. folyóiratban jelenik meg rendszeresen.)

- „Hiánylistánk” végére kívánczik még egy panasz. Számtalan esetben okoz bosszúságot, hogy **a kiadványok csak hiányosan vagy egyáltalán nem tartalmazzák a leíráshoz szükséges adatokat.** (Ezek az adatok egyaránt lehetnek bibliográfiai és műszaki jellegűek.) Régi és jogos kívánságunk, hogy ha nekünk könyvtárosoknak szigorú szabályok szerint kell leírnunk az adatokat, akkor a kiadókat is kötelezni kellene valamilyen módon a szabványos adatközlésre (mondjuk a feltüntetett adatok körét, helyét és formáját illetően). Egyébiránt külföldön vannak is már ilyen jellegű kezdeményezések. (lásd: 2. sz. melléklet).

Idáig azokat a tényezőket vettük számba, amiknek híján vagyunk. Most lássuk, mi az, amiből túl sok is van, így nemhogy megkönnyítené a dolgunkat - ellenkezőleg! -, még nehezebbé teszi.

- **A számítógépes dokumentumok mind tipológiailag, mind tartalmi szempontból igen sokfélék;** könnyen megváltoztathatók és mobilizálhatók. Az eltérő típusok más kezelést, más eszközöket, feltárást igényelnek. Gyakran előfordul, hogy **ugyanaz a fájl többféle hordozón is szerepel.** Rebecca Ringler felhívja a figyelmet a hajlékony lemezek és más formátumok - különösen a mágneskazettán lévő számítógépes állományok és a CD-ROM-ok - katalogizálása közötti különbségekre.¹⁸ Mivel a mágneskazettán lévő állományokat rendszerint letöltik egy mainframe-gépre, ezeket távoli elérésű fájloknak tekintik. Leíráskor a katalogizáló általában nem tartja a kezében, hanem a kíséroranyagból dolgozik, és mindenféle információt a helyi számítógépközpont szolgáltat.

(Hasonló a helyzet nálunk, a Miskolci Egyetem Központi Könyvtárában, ahol a CD-ROM-ok egy részét másoljuk át nagy kapacitású merevlemezre. A formai feltárást azonban ez nem fogja befolyásolni, mivel elképzeléseink szerint a leírások a feldolgozás kezdeti szakaszában magukról a CD-ROM-okról készülnek majd, és megjegyzésben közöljük, hogyha a dokumentum a helyi hálózaton is hozzáférhető lesz.)

- A változékonyság és a sokféleség - ha lehet -, még inkább jellemzik az **interaktív multi-médiákat** és az **Internet információforrásokat**, ezeket a formai feltárást számára legújabb kihívást jelentő számítógépes dokumentumokat. Mégis külön bekezdésbe kíváncsognak, mivel az ISBD(CF) velük nyilvánvalóan még nem foglalkozhatott, így e dolgozatnak sem lenne feladata az elemzésük. Azonban úgy gondolom, hogy a téma jellege megkívánja, hogy a legaktuálisabb fejleményekről is szó essék. Az ISBD(CF) revíziója c. fejezetben sorra vesszük majd az első kiadás megjelenésétől végbement technikai változásokat, és az azok kezelése céljából végrehajtott szabálmódosításokat. Az alábbiakban - egy kis kitekintés gyanánt - két irodalmat szeretnék bemutatni, amelyek bővebb tájékoztatást nyújtanak az érdeklődőknek.

¹⁶ Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok [számítógépes dok.]. 1986/1996- . Bp. : OSZK, 1996- . CD-ROM.

¹⁷ Új Alaplap. 12. évf. 1. sz. (1994. jan.)- . Bp. : Új Alaplap Kft., 1994- .

¹⁸ Lásd mint 6. p. 266.

Az egyik Joan Swanekamp írása,¹⁹ amely az ALA irányelvekkel²⁰ ismerteti meg az olvasót. Tartalma: az interaktív multimédia fogalmának meghatározása; a bibliográfiai leírás (főforrás kiválasztása, a dokumentum általános megnevezése, a szerzőségi közlés, a dátumok szerepe, a fizikai leírás); a besorolási adatok kiválasztása.

A másik irodalom, Priscilla Caplan munkája²¹ az elektronikus folyóiratok és más Internet források USMARC-ban történő katalogizálásáról szól. Arról ír, hogy a nemzetközi és helyi hálózatokon elérhető információforrások típusainak száma robbanásszerűen megsokszorozódott, ezért elnevezésükre az eddig használt terminusok elégtelennek bizonyultak. Először is meg kellett kísérelni számbavételüket az OPAC-tól, a faliújságokon át a teljesszövegű és numerikus adatbázisokig, majd kidolgozni az elektronikus elérésükhöz szükséges adatelemekkel kibővített formátumot. Megismerhetjük a Library of Congress által használt kifejezéseket („Dictionary of data elements for online information resources”); tudomást szerezhethetünk az OCLC egy projekt keretében végzett kísérletéről, amelyben az Interneten elérhető információforrások természetét vizsgálta. Az eredményről készített elemzések alapján javaslatokat tettek annak érdekében, hogy az AACR2r²² kezelni tudja az Internet forrásokat. A javaslatok három csoportba sorolhatók: a katalogizálási szabályok módosítása; a USMARC átalakítása; a katalogizáláskor felhasználható irányelvek kidolgozása.

Az egyetlen nagyobb változtatás, ami a katalogizálási szabályokat érintette, a fájl-jellemzők leírásához használt deszkriptorlista kibővítése volt. (Olyan terminusokat vontak be mint „elektronikus folyóirat”, „elektronikus dokumentum” és „bibliográfiai adatbázis”).

A USMARC vonatkozásában két módosítást ajánlottak: a kibővített deszkriptorlista alkalmazását a fájl-jellemzők leírásához; egy teljesen új mező (a 856-os) definiálását az elektronikus elérés és a hely jelölésére.

A kísérlet eredményeként összeállítottak egy vázlatot az Internet források bibliográfiai leírásához: „Guidelines for bibliographic description of Internet resources” címmel. A dokumentum többnyire csak emlékezteti a katalogizálót a leírási szabályokra, illetőleg javaslatokat tesz bizonyos megoldásokra. Számunkra is érdekes lehet például, hogy az útmutató abban a kérdésben, hogy vajon publikálnak minősülnek-e az Internet források, úgy foglal állást, hogy azokat az elektronikus folyóiratokat tekintjük publikációknak, amelyek számait (füzeteit) egy hivatalos levelező lista számára elektronikusan terjesztik. Ez megfelel egyúttal a publikáció szabványos definíciójának: többszörözött példányok terjesztése eladással vagy egyéb módon. Más anyagok publikálatlannak minősülnek, hacsak nem viselik magukon előírás szerint a publikáció elnevezést.

Arra vonatkozóan is találunk instrukciót, hogy a rekordok, utasítások stb. számát az Internet forrásoknál nem kell megadni, mert a fájlok száma és a dokumentum mérete megváltozhat. Ezt az információt különösen az időszaki jellegű kiadványok esetén fölösleges közölni.

Az útmutató teljes vázlata az OCLC kutatási jelentésének B függelékéül jelent meg.²³

¹⁹ Lásd mint 7.

²⁰ Lásd mint 13.

²¹ Lásd mint 4. p. 103-111.

²² Anglo-American cataloging rules, 2nd edition, 1988 revision. Chicago, IL : American Library Association, 1988.

²³ Accessing information on the Internet: toward providing library services for computer-mediated communication: research report. Dublin, OH : Online Computer Library Center, Inc., 1993.

A cikk végén a szerző megemlíti még néhány megoldásra váró problémát:

- Az Internet források könnyen másolhatók és átalakíthatók. Ugyanaz az intellektuális lényeg különbözőképpen kódolható, ill. jeleníthető meg: ASCII-ban (American National Standard Code for Information Interchange) és EBCDIC-ben (Extended Binary Coded Decimal Interchange Code - ez egy 256-karakteres, egyenként 1-8 bites karakterkészlet,²⁴ szöveges formában, grafikusán, tömörítve és nem tömörítve).

Lehetőség szerint egy intellektuális tartalom valamennyi fájl-variációját egyetlen katalógus-rekordban kell megjeleníteni, és a kódolás, valamint a tárolás különböző módjait úgy kell tekinteni, mint különféle helyeket, amelyek a 856-os mező segítségével adhatók meg. A fizikai formátum eltérései döntőek lehetnek a felhasználó szempontjából (ti. más-más hardvert és szoftvert igényelnek).

- Néhány esetben az elérés módja fontosabb, mint a dokumentum formátuma. (Pl. nem mindegy, hogy a fájlt egy Gopher szerveren helyezték el vagy egy FTP archívumban.)

- Az elektronikus helyre vonatkozó adat szintén nagyon bizonytalan. A fájlokat áthelyezhetik egyik szolgáltató gépről a másikra, a tartalomjegyzéket átnevezhetik. Ha beágyazunk egy ilyen információt a katalógusrekordba, ezzel nyakunkba vesszük a folyamatos aktualizálás gondját.

Végül egy jó tanács: csak a viszonylag állandó URI-kat (Universal Resource Identifier = általános forrásazonosító - hasonló az ISBN-hez) kell a katalógusrekordokban tárolni. A hatékonyság kedvéért a katalógizálás idején ismert URL-eket (Universal Resource Locator = általános forrásjelölő) szintén eltárolhatjuk, és első kísérletként felhasználhatjuk a fájl megkereséséhez. Ha nem sikerül, az URI felhasználásával végre kell hajtanunk egy keresést. (Ez a módszer végül fölöslegessé teszi a 856-os mező alkalmazását.)

- A kitekintés után evezünk vissza a hazai vizekre, ahol egyelőre még a **CD-ROM-ok** feldolgozásával kapcsolatos teendők jelentik az elsődleges gondot, ill. megoldandó feladatot.

A következőkben ezen a médián keresztül próbálom meg ecsetelni a bibliográfiai leírás további gyakorlati nehézségeit.

- Mindenekelőtt - ha már eljutottunk odáig - meg kell határoznunk, hogy mi van a CD-n: „könyv” vagy „periodikum”? Más szóval: **monografikus vagy időszaki kiadvánnyal állunk szemben?** (Az elméleti kérdések között már említettem, de igazából a probléma a gyakorlatban jelentkezik, s döntően befolyásolja a feldolgozás további menetét.)

Sajnos, a tapasztalatok azt mutatják, hogy az időszaki jellegű CD-ROM-ok vannak többségben. Azért mondom ezt, mert egyetértek Colleen Thornburnnal, aki azt állítja, hogy „az időszaki jellegű számítógépes dokumentumok katalógizálása két »szörnyűség« egyesítése a könyvtári világban: az időszaki kiadványoké és a számítógépes dokumentumoké.”²⁵

Az időszakosság tényének eldöntése sokszor nehéz, mivel az arra utaló jelölések hiányoznak vagy nem egyértelműek. (Gyakran ellentmondás van a belső és a külső források között.) Esetenként egy feltüntetett dátum utalhat(na) az időszakosságra, azonban egyik dokumentum sem állítja magáról egyértelműen, hogy korlátlan ideig szándékozik megjelenni.²⁶

²⁴ Homonnay Péter: Angol-magyar számítástechnikai szótár. [Bp.] : Novotrade, 1989. p. 22., 96.

²⁵ Lásd mint 6. p. 265.

²⁶ Lásd mint 5. p. 145.

Az időszaki jellegű CD-ROM-ok speciális esetét a **kumulált CD-kiadványok** jelentik. Ezeknek minden újabb darabja az összes addigi anyagát tartalmazza. Az előzőket - miután feleslegessé váltak - általában vissza kell küldeni a kiadónak, vagy meg kell semmisíteni. Így mindig csak egy darab van belőlük, de egyre bővülő tartalommal. Érthető, hogy kezdetben ez a - nyomtatott dokumentumoktól teljesen eltérő - jellegzetesség sok fejtörést okozott a könyvtárosoknak, mire nyilvántartásba vételüket, adminisztrálásukat megoldották.

- Ha sikerült megállapítani a kiadvány jellegét, következhet a **lemez tartalmának** gondos **áttekintése**. Ez a művelet **akár órákat is igénybe vehet!** Elrettentő példaként - azt hiszem - elég, ha csak egyet mutatok be. Az „abCd” című elektronikus folyóiratban²⁷ „minden szinten - szinte minden” megtalálható: vegyes tartalmú magazinok, napilapok archivált évfolyamai, különböző szoftverek, vírusölő programok, verseskötetek, CD-ROM-bibliográfiák, szakácskönyv, multimédiás tanulmányok stb. Köztük olyan komoly, nagylélegzetű munkák mint Shakespeare összes drámája, Madáchtól Az ember tragédiája, amelyek nyomtatott formában önállóan jelennek meg, külön ISBN-t és bibliográfiai leírást kapnak. De mit kezdünk így velük? Mindent nem vehetünk fel, ami a lemezen van, viszont egész életművek nem válhatnak holt anyaggá! Mi alapján szelektáljunk? (Itt már nem segít a bűvös hármas szám! És ez nemcsak a feldolgozás problémája, a tájékoztatásé is!)

- Miután kívül-belül megismerkedtünk a dokumentummal, hozzákezdhetünk a tényleges leíró munkához. Első lépésben **ki kell(ene tudni) választani a főforrást**, ahonnan az adatokat vesszük. Ehhez rendelkezésünkre áll egy szabály, amelyet egy szabványkiegészítés formájában rögzítettek az OSZK munkatársai az MSZ 3424/9 és az MSZ 3424/10 előírásainak figyelembe vételével, és - bár ezt nem tüntették fel, egészen biztosan - az ISBD(CF) ide vonatkozó útmutatásai²⁸ alapján. (lásd: 3. sz. melléklet) A szabály értelmében a számítógépes dokumentumban lévő ún. „belső forrásokat” előnyben kell részesíteni minden más forrással szemben. (Ilyenek a címképernyő, a bemutatkozó képernyő, az első és a további képernyők élőfejei, az impresszumképernyő stb.) Ha ezek nem nyújtanak elegendő információt, akkor jöhet a címke, utána a borító, majd a melléklet. Ha ez még mindig nem elég, ott az egész dokumentum, s végső esetben külső segítséghez is folyamodhatunk. Végeredményben a fentiek közül (a melléklettel bezárólag) azt kell főforrásnak tekinteni, amelyik a legmegbízhatóbban azonosítja a művet vagy műveket. Ez az engedmény sok esetben nagyon megnehezíti a dolgunk. Az, hogy a források között ilyen szabadon mozoghatunk, magában hordja a szubjektivitás lehetőségét.

- Ezt a szabályt nyilvánvalóan azért hozták az illetékesek, mert tisztában voltak azzal, hogy ezeknél a dokumentumoknál, ill. hordozóknál **az adatok több helyen és többféle változatban szerepelnek**. A bibliográfiai leírás egyik célja azonban a dokumentumok azonosítása, amelyet csak a pontos, egyértelmű és következetes adatközléssel lehet elérni. Márpedig a fenti szabály nem orvosolja a gyártók és kiadók szabálytalankodásait; ellenkezőleg: tovább növeli az azokból adódó bizonytalanságot. (Vagy a kiadókat kell megregulázni, vagy szigorúbb szabályt felállítani, amely esetleg a könyvtárosok technikai lehetőségeire is tekintettel van.)

Az adatforrások és az adatközlés problémái legérzékenyebben a Cím- és szerzőségi közlés adatcsoportját érintik.

²⁷ abCd [számítógépes dok.]: interaktív magazin. 1. évf. 1. sz. (1994)-3. évf. 2. sz. (1996). Bp. : IDG, 1994-1996. 6 CD-ROM.

²⁸ ISBD(CF): international standard bibliographic description for computer files. London : IFLA UBCIM Programme, 1990. p. 22-23.

- **A főcím kiválasztásának problémái** abból erednek, hogy a kiadványok címek helyett címváltozatokat tartalmaznak. Más a cím a belső forrás(ko)n, a címkén, a tartón, sőt még a kísérőanyagon is. Ezek közül kell kiválasztanunk a főcímet a fenti szempontok figyelembevételével. Bármelyik címváltozatot is választjuk ki főcímként, a forrását meg kell nevezni,²⁹ és valamennyi címváltozatot fel kell venni. Ennek és a források közötti átjárhatóságnak az a következménye, hogy ugyanaz a cím hol fő-, hol melléktételként szerepel a különböző könyvtárak leírásaiban, ami megnehezíti a dokumentumok visszakeresését a különböző nyilvántartásokban.³⁰

- Az, hogy **kit tekintünk szerzőnek**, azaz ki a felelős a mű tartalmáért, különösen nehéz kérdés.

Szintén nagyon sok ugyanis a variációs lehetőség. A programoknál azok szerzői vagy a programozó; az adatállományok esetében a szerzőségi közlés egy sor személyből vagy testületből is állhat: a projekt tervezője, az adatgyűjtő(k), a kódok, elemzések készítői stb.³¹ Az interaktív multimédiák esetében a szerzőségi közlés leírása még komplikáltabb lett, mivel ezeknek a műveknek legnagyobb része közös erőfeszítés eredményeként jött létre. Részesei: a szövegíró(k), a zeneszerző(k), a rendező, programtervező(k) stb.³²

- **A fizikai leírás problémái** is a számítógépes dokumentumok változékonyságára vezethetők vissza. Ez esetben maga a fizikai közeg változásai okozhatnak zavart. Az ALA Subcommittee egyenesen azt javasolta, hogy a fizikai részleteket mellőzzük a fájl intellektuális tartalmának leírása érdekében.³³

- Míg az ISBD/NBM a számítógépes dokumentumok (pontosabban a géppel olvasható adattárak és a forrásprogramok) terjedelmét a logikai rekordok, ill. az utasítások számával fejezi ki az 5. adatszoportban,³⁴ az ISBD(CF) ugyanezt a 3. adatszoportban adja meg (A fájl típusa és mérete).³⁵ A logikai rekord azonban nem állandó hosszúságú egység. Ezért a logikai rekordok száma semmi esetre sem érzékelteti a felhasználó számára a fájl fizikai méretét. A fontos az, hogy mit kell tudnia a felhasználónak az általa keresett egység terjedelméről, valamint az, hogy mit kell tudnia a könyvtárosnak a fizikai adatokról ahhoz, hogy gondozza és hozzáférhetővé tegye ezeket az anyagokat. Először is, a könyvtárosnak tudnia kell a nyilvántartáshoz, hogy hány egységet kölcsönzött. Így, ha egy program 5 floppy-n van, ezt a számot kell megadni. A programok vagy a logikai rekordok száma, amelyek a géppel olvasható állományokat alkotják - bár érdekes, sőt hasznos információk - vajmi keveset árulnak el a keresett egység méretéről.³⁶ **A fájl típusának megállapításakor esetenként gondot okozhat a programok és az adatállományok megkülönböztetése.**³⁷ Végül el kell döntenünk, hogy

²⁹ Lásd mint 28. p. 23.

³⁰ Lásd mint 5. p. 149.

³¹ Lásd mint 2. p. 4.

³² Lásd mint 7.

³³ Lásd mint 2. p. 6.

³⁴ ISBD/NBM: a nem könyv anyagok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Bp. : OSZK KMK, 1980. p. 60.

³⁵ Lásd mint 28. p. 54.

³⁶ Lásd mint 2. p. 6-7.

³⁷ Lásd mint 3. p. 61.

hogyan írjuk le a fizikai méretet. Egyféleképpen valamennyi géppel olvasható fájl, vagy válasszunk különféle módokat mindegyik fajta számára? Ez eltérés lenne a hagyományos katalógizálási gyakorlattól, mert azt jelentené, hogy a fizikai leírás elsősorban a tartalom alapulna, nem pedig a formán. Itt újra felvetődik a kérdés: **a művet katalógizáljuk vagy annak fizikai hordozóját?** Lenore Coral szerint az ISBD program az utóbbit választotta, pedig, „soha nem szabad elfelejtenünk: minden média csak eszköz az üzenet közvetítésére, és nekünk az üzenetet (magát a művet) kell átadnunk a felhasználóknak” - írja.³⁸ Véleményem szerint ebben a kérdésben nem szabad ilyen kategorikusan állást foglalni. Egyetértek abban, hogy nekünk könyvtárosoknak az információ (azaz a művek tartalmának) közvetítése, szolgáltatása a legfontosabb feladatunk. Ezek az információk azonban túlnyomórészt valamilyen fizikai hordozón érhetők el. Ezek a fizikai hordozók maguk is az üzenet közvetítésére szolgálnak, és mint eszközök is külön értéket képviselnek. Gyakorlatilag elválaszthatatlanok a rajtuk vagy bennük lévő tartalomtól, így anyagi felelősséggel tartozunk értük mint leltári tárgyakért. Azonkívül ahhoz, hogy szolgáltatni tudjuk őket, ugyancsak szükségesek a fizikai adatok. Ez mind maga után vonja, hogy az alaki, a külsődleges jegyek alapján (pl. darabszám, méret) is azonosítanunk kell őket. A bibliográfiai leírás elsődleges funkciója éppen a dokumentumok formai feltárása. (Tény, hogy emellett bizonyos szintű tartalmi feltárára is alkalmas.) Úgy gondolom, hogy ez utóbbi erősítése és tökéletesítése nem mehet az előbbi rovására. Meg kell őriznünk tehát a bibliográfiai leírásnak ezt a kettősségét, gondosan elválasztva azokat egymástól. A tartalmi jegyek közlésére elsősorban a Megjegyzést használjuk. Óvakodjunk azonban ennek az adatsoportnak a túlzott földuzzasztásától. Az új, technikai eszközöket igénylő adathordozók megjelenése magában hordja azt a veszélyt, hogy a bibliográfiai adatok háttérbe szorulnak a műszaki adatokkal szemben.

- Ezen a ponton elérkeztünk egy másik sarkalatos kérdéshez. **A műszaki adatok szükségességét a bibliográfiai leírásban** pro és kontra **többen vitatják**. Az egyik tábor szerint részletesen meg kell adnunk minden olyan jellegű információt, ami az egység használatát lehetővé teszi: „A CD-ROM formátum megköveteli, hogy a leírásunk tartalmazza azokat a technikai megjegyzéseket a szoftverről és a hardverről, amelyek szükségesek a CD-ROM dokumentumok letöltéséhez és használatához.”³⁹ Az ISBD(CF) is - amint látni fogjuk - pontosan előírja a működési környezetre vonatkozó technikai részletek leírásának sorrendjét és közlésmódját.⁴⁰ A másik tábor szerint a formai leírások túl sok felesleges munkát adnak a feldolgozóknak. Kár megadni pl. olyan gyorsan változó adatokat mint a kapacitás vagy a memória. Mind a két félnek igaza van a saját nézőpontja szerint. A megoldást valahol a kettő között látom. Szükség van a műszaki adatokra, de csak azokra, amelyek nélkülözhetetlenek a használathoz. Azt mindig az adott könyvtárnak kell eldöntenie, hogy mit tart fontosnak, hiszen nem mindegy, hogy pl. csak a helyi hálózaton tesszük hozzáférhetővé a lemezek tartalmát, vagy netán kölcsönözni is kívánjuk a CD-ROM-okat. Az előbbi esetben akár mellőzhetjük is a műszaki leírást - mint ahogy általában a nemzeti könyvtárak teszik -; azonban előfordulhat, hogy a könyvtár néhány év múlva rászánja magát a kölcsönzésre, s akkor bizony visszamenőleg kell ezt a hiányosságot pótolnia.

³⁸ Lásd mint 2. p. 8.

³⁹ Lásd mint 5. p. 150.

⁴⁰ Lásd mint 28. p. 80.

- Végül ejtsünk még szót a **melléletek, dokumentációk kezeléséről**. Ezzel kapcsolatban sem alakult ki egységes álláspont. Dolgozzuk fel önállóan - a fődokumentumtól elkülönítve -, saját könyvtári jelzetekkel, formai és tartalmi feltárással; vagy a fődokumentumnak alárendelve - s annak csupán tartozékának, kiegészítőjének tekintjük? Ezek a lehetőségek a katalogizálás területén a következőképpen jelentkezhetnek:

1. külön leírást (katalógustételt vagy bibliográfiai rekordot) készíteni
2. többlépcsős leírást készíteni
3. megjegyzést készíteni
4. a fizikai leírás adatszoportjának a végén feltüntetni.⁴¹

Néha még annak eldöntése is problémát okozhat, hogy mikor melyik összetevő minősül fődokumentumnak, és melyik csak kiegészítő anyagnak. Előfordulhat, hogy egyformán fontosak (egyik a másik nélkül nem használható). Ilyenkor célszerűnek tartom készletként kezelni.⁴² Egyéb komplikációk is fölmerülhetnek. Például az előállító egyetlen kísérő dokumentációt ad ki több különböző adatállományhoz. (Ilyenkor nyilvánvalóan indokolt a külön leírások készítése, és a köztük lévő kapcsolat feltüntetése.)⁴³ További problémát okoz, hogy ugyanahhoz az állományhoz többféle - a használók típusához és az igényekhez alkalmazkodó - anyagot bocsátanak ki. (Ebben az esetben elég az alapidokumentáció feldolgozása.)⁴⁴ Előfordulhat, hogy megváltozik a dokumentáció, míg a fájl nem, vagy fordítva stb. stb. stb. Tulajdonképpen minden eset magában hordja egy sajátos probléma lehetőségét - már, ami a katalogizálást illeti.⁴⁵

Hosszasan sorolhatnám a gondokat, nehézségeket, amikkel naponta meg kell küzdenünk, vagy amik előtt még csak állunk. A lista korántsem teljes, de nem is ez volt a célom. Csupán a legjellemzőbbekbe szerettem volna bepillantást nyújtani, hogy érzékeltessem a feladat komolyságát, amit meg kell oldanunk. Ne felejtjük el, hogy az eddigiekben mindenekelőtt a klasszikus **cédulakatalógus** oldaláról közelítettük meg a problémákat. A jövő azonban a **számítógépes katalógusoké**. Ezek sok gondunkat megoldhatnak, de jelenlegi formájukban többségük még a céduláknál is merevebbé vált azáltal, hogy egyszerűen csak a hagyományos leíróelemeket beléjük erőszakolták. (Egy cédulára szabadabban írhattunk -, de itt csak és kizárólag a megfelelő mezőket, almezőket tölthetjük ki.) Olyan rugalmasan kezelhető, automatizált számítógépes katalógusokra lenne szükség, amelyekbe bizonyos adatokat a lemezről beolvassunk, amiket azután egy kattintással egy alrekordból (vagy egy hozzákapcsolt rekordból) külön kérésre be lehetne hívni. Ezzel a katalogizálót sok adat beírásától mentesíthetnénk (pl. a lemez tartalmának felsorolása, műszaki adatok megadása). Vannak már olyan integrált rendszerek (Voyager, Olib), amelyek katalógusában a bibliográfiai rekordhoz mellékelik az illető dokumentum címlapjának, borítójának a képét; sőt a dokumentum egy jellemző részletét (pl. egy zenei motívum) is bemutatják. Igen, egy ilyen katalógus kiutat jelenthetne a formai feltárás problémáiból, addig azonban nekünk magunknak kell tovább keresnünk a megoldást.

⁴¹ Lásd mint 3. p. 60-61.

⁴² Lásd mint 34. p. 94.

⁴³ Lásd mint 3. p. 61.

⁴⁴ Lásd mint 3. p. 61.

⁴⁵ Lásd mint 3. p. 61.

Remélem, sikerült megvilágítanom, hogy **a problémák egymással is összefüggenek** (pl. az eszközhiány a főforrás kiválasztásának problémájával), és - ami talán még fontosabb - **nemcsak a feldolgozást érintik, hanem a könyvtári munka egészét áthatják** - a gyűjteményszervezéstől a tájékoztatásig. Két végpontján pedig - átlépve a rendszer kereteit - **érintkeznek** egyrészt **a kiadók, terjesztők munkájával**, másrészt **a felhasználók igényeivel**. Megoldásuk tehát nem csak feldolgozói feladat, nem csak az egész könyvtári rendszer érdeke, hanem az egész információs szféráé, közvetve valamennyiünké.

Ezek után ismerkedjünk meg az ISBD(CF)-fel, amely ezeknek a problémáknak a kezelésére vállalkozott.

Az ISBD(CF)

Az International Standard Bibliographic Description for Computer Files - a továbbiakban ISBD(CF) - a legfrissebb kiadvány az ISBD-k sorában. (1990-ben jelent meg Londonban, az IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme kiadásában.) Jelenleg - magyar szabvány nem lévén - ez szolgálhat elsősorban útmutatásul a számítógépes dokumentumok bibliográfiai leírásához. Sajnos még a hivatalos magyar fordítása nem készült el, illetve nem hozzáférhető, így kénytelen voltam - jobb híján - saját magam lefordítani. Terjedelmi okból és a felesleges ismétlések elkerülése érdekében csak az általam fontosnak ítélt, illetve más ISBD-ktől eltérő megállapításokat írtam le. Nem ragaszkodtam mindenütt az eredeti szöveghez. A szakszavakat igyekeztem a közhasználatban lévő magyar megfelelőjükkal helyettesíteni. Ha ez nem állt rendelkezésemre, körülírással vagy az angol nyelvű alak meghagyásával oldottam meg a problémát. Saját gondolataimat dőlt zárójelbe foglaltam. A fordítás végén külön fejezetben gyűjtöttem össze az ISBD(CF)-fel kapcsolatos észrevételeimet.

Mint ismeretes, már az ISBD(NBM) 1977-es első kiadása is tartalmazott géppel olvasható adatokra vonatkozó előírásokat. A 80-as évek elején döntés született arról, hogy új, különálló ISBD-t hoznak létre a „computer file”-lok számára. Az ISBD(CF) munkacsoportját 1986-ban alakították meg. Az előzetes vázlatok a felülvizsgált ISBD(NBM)-en alapultak, amelyeket azután fokozatosan fejlesztettek a számítógépes állományok felhasználóinak javaslatai alapján. Az utolsó vázlat 1988 végén készült el, összhangban a négy ISBD - ISBD(NBM), ISBD(CM), ISBD(M), ISBD(S) - felülvizsgált szövegeivel, amelyeket 1987-ben és 1988-ban adtak ki.

Az ISBD(CF) hatálya

Az ISBD(CF) meghatározza a monografikus számítógéppel olvasható dokumentumok leírására és azonosítására vonatkozó követelményeket, kijelöli a leírás elemeinek sorrendjét, és szabályozza a leírás központozási jeleit. A monografikus számítógépes állományok olyan anyagokból állnak, amelyeket számítógépes kezelés céljára kódoltak. A fájlok két típusát foglalják magukba: adatfájlokat (információkat számok, betűk, szimbólumok formájában, vagy azok kombinációit) és programokat (utasításokat vagy rutinokat bizonyos feladatok végrehajtásához). A számítógépes dokumentumokat katalógizálási szempontból az ISBD(CF) kétféleképpen kezeli attól függően, hogy az elérésük helyi vagy távoli. A helyi elérés azt jelenti, hogy a fizikai hordozó leírható. Az ilyen hordozót (pl. lemez, kazetta, cartridge) a használatnak be kell tennie egy számítógépbe (tipikusan egy mikroszámítógépbe). A távoli elérésen azt értjük, hogy a használó nem tud fizikai hordozót a megszokott módon kezelni. Az elérés csak egy input-output eszköz igénybevételével biztosított, vagy valamilyen számítógépes rendszerhez kapcsolódva (pl. egy fájl a hálózaton vagy egy időosztásos környezetben), vagy merevlemezen tárolt fájlok használatával. Ez a meghatározás az általában rendelkezésre álló fájlok legtöbbszörére érvényes, beleértve a hálózaton vagy telekommunikációs rendszeren keresztül elérhetőeket. A korlátozottan terjesztett fájlokra, amelyek igény szerint pénzért, vagy külön rendelésre készültek, szintén vonatkozik. A számítógép állandó (permanens) memóriájában lévő fájl (ROM) vagy a firmware-kiegészítők részei annak az eszköznek, amelyben tárolódnak, és katalógizáláskor úgy tekintendők, mint távoli elérésű fájlok. A játékgépek,

számológépek és más programozott tárgyak kívül esnek az ISBD(CF) hatályán. A feldolgozás során előfordulhat, hogy a leírandó dokumentum olyan jellegzetességeket mutat, amelyeket más ISBD-k szabályoznak. Ilyenkor mindig a megfelelő ISBD előírásait is figyelembe kell venni. (Pl. ha egy számítógéppel olvasható dokumentum időszakosan jelenik meg, vagy egy könyv kíséretében.) (Természetesen magyar viszonylatban ez azt jelenti, hogy a meglévő MSZ-szabványokat is fel lehet - sőt kell! - használni a számítógépes dokumentumok leírásakor.) Az ISBD(CF) elsősorban a könyvtárak aktuális igényeivel foglalkozik, ezért némi átdolgozásra lehet szükség, mielőtt az elavult hordozótípusokhoz alkalmazzuk. Ugyanakkor, mivel az ISBD(CF)-ben leírt fájlok egy gyorsan változó technológia termékei, ennek az ISBD-nek az egyéni megszorításai - különösen a 3. adatsorozatban (A fájl típusa és mérete), valamint az 5. adatsorozatban (Fizikai leírás) - módosításra szorulhatnak, hogy alkalmasak legyenek a további fájl-jellemzők bevezetéséhez, vagy az újonnan kifejlesztett dokumentum-típusok megfelelő kezeléséhez.

Az ISBD (CF)-ben előforduló speciális fogalmak

Adatállomány (data file)	Egységként kezelt, és olyan információkat tartalmazó, egymással kapcsolatban álló rekordok összessége, amelyek számokból, betűkből, szimbólumokból vagy ezek kombinációiból állhatnak. Típusai többek között: numerikus fájlok, szövegfájlok és grafikus fájlok
Adatkészlet neve (data set name)	Lásd Állománynév
Állomány (file)	Lásd Számítógépes állomány
Állománynév (file name)	Olyan név, amely rendszerint korlátozott számú alfanumerikus jelből áll; vagy adatállományok vagy számítógépes programok azonosítására alkalmazzák. Adatkészlet neveként is ismert
CD-ROM	Lásd Számítógépes optikai lemez
Chip cartridge	Lásd Számítógépes chip cartridge
Címképernyő (title screen)	Monitoron vagy képernyőn megjelenő cím adatok, amelyek rendszerint a program első vagy nyitó oldalán vagy oldalain láthatók
Compact disk	Lásd Számítógépes optikai lemez

Dokumentáció (documentation)	A kiadó, alkotó stb. által közzétett, a számítógépes dokumentumot kísérő információ; általában kézikönyv vagy útmutató (néha számítógéppel olvasható formában), amely leírja, hogyan kell elindítani, működtetni és karbantartani a számítógépes állományokat és rendszereket
Elérés (access)	Módszer az adatfájlok és programok hozzáféréséhez Lásd még Helyi elérés, Távoli elérés
Firmware	Egy, állandóan a számítógépben lévő chipben tárolt program
Fizikai hordozó (physical carrier)	Olyan fizikai közeg, amelyen adatokat, hangokat, képeket stb. lehet tárolni. Bizonyos esetekben ez a fizikai hordozó egy olyan tárolóközegtől áll (pl. szalag, film), amely rendszerint műanyag-, fém- stb. tokba van zárva (pl. kazetta, filmes cartridge), és amely szerves része az adott egységnek
Göngyöleg (tartó) (container)	Dokumentum, dokumentumok csoportja vagy egy dokumentumrész elhelyezésére szolgáló olyan tárgy, amely fizikailag elválasztható az elhelyezett dokumentumtól (a lemezek tárolására szolgáló doboz vagy borító(tok), tehát göngyöleg; a kazetta vagy a cartridge nem az) ⁴⁶
Hardver (hardware)	A számítógép fizikai alkotórészei, beleértve a számítógépes rendszer működéséhez használt elektronikus vagy mechanikus eszközöket
Helyi elérés (local access)	Egy számítógépes állomány elérésének módja olyan fizikai hordozó felhasználásával (lemez, kazetta vagy cartridge), amelyet úgy terveztek, hogy a használatnak be kell helyeznie a számítógépbe (tipikusan egy mikroszámítógépbe)
Lemez (disk)	Lásd Számítógépes hajlékony mágneslemez, Számítógépes optikai lemez, Merevlemez

⁴⁶ Lásd mint 34. p. 12.

Listázás (listing)	Egy program szövegének vagy egy fájl tartalmának kinyomtatása vagy képernyőn való kiírása
Logikai rekord (logical record)	Lásd Rekord
Mágneskazetta (tape cassette)	Lásd Számítógépes mágneskazetta
Menü (menu)	Azoknak a választási lehetőségeknek a listája, amelyeket beleprogramoztak egy állományba
Merevlemez (hard disk)	Írható-olvasható, nem hajlékony mágneses lemez egy szilárd tokban. Lehet beépített vagy cserélhető, de csak távoli eléréshez alkalmazható, még akkor is, ha a lemez egy önálló mikroszámítógépben van
Operációs rendszer (operating system)	Programok, melyek irányítják a számítógépes rendszer munkafolyamatait és műveleteit: többek közt a programok ütemezését, az input-output vezérlést, hibakeresést, fordítást, naplózást, tárterületek kijelölését, adatkezelést, valamint egyéb kapcsolódó szolgáltatásokat
Periféria (peripheral)	Számítógépes rendszerhez kapcsolt kiegészítő egység, amelyet rendszerint input-output műveletek végzésére használnak (pl. nyomtató, joystick, lemezmeghajtó)
Program	Lépések és rutinok sorozata, amely utasítja a számítógépet bizonyos munkák (pl. adatfeldolgozás) elvégzésére. Hívják szoftvernek is
Programnyelv (programming language)	A programozók által használt, számítógépes programok írására kidolgozott nyelv, amely igényelhet összeállítást vagy összeszerkesztést, értelmezést vagy fordítást, mielőtt a számítógép végre tudja hajtani
Rekord (record)	Szavak, számok, szimbólumok csoportja vagy azok kombinációja, amely tartalmi vagy felhasználási szempontból egy

	egységnek tekinthető (pl. egy bibliográfiai tétel egy könyvtári katalógusban, egy eset egy felmérésen belül vagy egy iskolai dolgozat eredménye)
Számítógép (computer)	Olyan gép, amely információkat és/vagy utasításokat fogad, tárol, kezel és továbbít. A számítógépek fizikai méretük alapján nagyjából három csoportra oszthatók: (1) nagyszámítógépek (main frame computers), (2) mini számítógépek, (3) mikroszámítógépek (személyi számítógépek)
Számítógépes állomány (computer file)	Számítógépes kezelés céljából kódolt adatállomány(ok) és/vagy program(ok) (A dolgozatban rendszerint Számítógépes dokumentumnak fordítottam.) Lásd még Adatállomány, Program
Számítógépes chip cartridge (computer chip cartridge)	Fizikai hordozó; egy tartósan tokba zárt ROM chipet tartalmaz, amelyből adatokat vagy programo(ka)t lehet leolvasni
Számítógépes hajlékony mágneselem (computer floppy disk)	Fizikai hordozó; cserélhető hajlékony mágneselem, melyről le lehet olvasni és amelyre fel lehet írni számítógépes állományokat. Nevezik „diskette”-nek is
Számítógépes mágneskazetta (computer tape cassette)	Fizikai hordozó; szögletes dobozban egy kis mágnesszalag, amelyet két orsóhoz rögzítenek. Erről olvashatók le, ill. erre írhatók fel a számítógépes állományok
Számítógépes optikai lemez (computer optical disk)	Cserélhető, nem hajlékony lemez, amelyet optikai adatok tárolására használnak (szemben a mágneses adattárolással), és lézertechnológiával szolgáltatnak. Ilyenek: a CD-ROM (Compact Disk Read Only Memory) - átmérője általában 12 cm; a WORM (Write Once Read Many); az interaktív videólemez - általában 30 cm átmérőjűek
Számítógéppel olvasható állomány (computer-readable file)	Lásd Számítógépes állomány

Szín (colour)	Két vagy több szín, melyben a programot kódolták, vagy amelyet a képernyő kijelez. Az olyan programokhoz, amelyeket úgy kódoltak, hogy színesben jelenjenek meg, színes monitorokra van szükség (néhány számítógépnél színes grafikus kártyára)
Szoftver (software)	Lásd Program
Tartalomjegyzék (directory)	Állományok nevük szerint rendezett listája, amelyben olykor szerepel méretük, előállításuk és aktualizálásuk időpontja, valamint az adott dokumentumon vagy tárolóeszközön elfoglalt helyük. Nevezik katalógusnak is
Távoli elérés (remote access)	Az az eset, mikor a felhasználó úgy ér el egy számítógépes állományt, hogy nincs kézzelfogható fizikai hordozó a számára. Az állományokat nagy kapacitású háttértárolókon őrzik, amelyeket vagy automatikusan vagy egy operátor segítségével üzemeltetnek. Idetartoznak a mikro-számítógépek merevlemezei is
Terminál (terminal)	Egy input-output eszköz, amely egy billentyűzetből és egy monitorból áll. A számítógépes terminált információk vagy utasítások küldésére vagy fogadására használják
Vállalkozó (előállító) (producer)	Személy vagy testület, amely pénzügyi és/vagy adminisztrációs felelősséget vállal azokért a fizikai folyamatokért, amelyek során egy számítógépes állomány létrejön. Egyes esetekben bizonyos mértékig felelősséget vállalhat az adott munka kreatív és technológiai részéért is, beleértve az adatok összegyűjtését és számítógépes formára való átalakítását
Verzió (version)	Lásd Kiadás (az adatelemek részletezésénél)

Az ISBD (CF) szerkezete

Adatcsoport

**Az adatelem
előírt megelőző
(vagy záró)
kötelező jelei**

Megjegyzés: Minden adatcsoportot - az első kivételével - megelőzi a pont, szóköz, gondolatjel, szóköz (. -).

1. Cím és szerzőségi közlés	[] = : / ;	1.1 Főcím 1.2 A dokumentum általános megnevezése <i>(nem kötelező)</i> *1.3 Párhuzamos cím *1.4 Egyéb címadat 1.5 Szerzőségi közlés Első közlés *További közlés
2. Kiadás	= / ; , / ;	2.1 Kiadásjelzés *2.2 Párhuzamos kiadásjelzés 2.3 Az adott kiadásra vonatkozó szerzőségi közlés Első közlés *További közlés *2.4 Járulékos kiadásjelzés 2.5 A járulékos kiadás- jelzésre vonatkozó szerzőségi közlés Első közlés *További közlés
3. A fájl típusa és mérete	(...)	3.1 A fájl megnevezése 3.2 A fájl mérete <i>(nem kötelező)</i>
4. Megjelenés, terjesztés stb.	; : []	4.1 A megjelenés, előállítás és/vagy terjesztés helye Első hely *További hely *4.2 A kiadó, vállalkozó és/vagy terjesztő stb. neve *4.3 A terjesztő funk- ciójára vonatkozó közlés <i>(nem kötelező)</i>

	,	4.4 A megjelenés, előállítás és/vagy terjesztés stb. éve
	(*4.5 A gyártás helye (<i>nem kötelező</i>)
	:	*4.6 A gyártó neve (<i>nem kötelező</i>)
),	4.7 A gyártás éve (<i>nem kötelező</i>)
5. Fizikai leírás		5.1 A dokumentum sajátos megne- vezése és az egység terjedelme
	:	5.2 Egyéb fizikai részletek
	;	5.3 Az egység mérete
	+	*5.4 A mellékletekre vonatkozó közlés (<i>nem kötelező</i>)
6. Sorozat		6.1 A sorozat vagy alsorozat főcíme
	=	*6.2 A sorozat vagy alsorozat párhü- zamos címe
	:	*6.3 A sorozat vagy alsorozat egyéb címadata (<i>nem kötelező</i>)
		6.4 A sorozatra vagy alsorozatra vonat- kozó szerzőségi közlés
	/	Első közlés
	;	*További közlés
	,	6.5 A sorozat vagy alsorozat ISSN-je
	;	6.6 Sorozati vagy alsorozati szám
7. Megjegyzések		
8. A szabványos szám (vagy megfelelője) és hozzáférhetőség feltételei	=	8.1 Szabványos szám (vagy megfelelője)
	:	8.2. Kulcs cím
		8.3 Hozzáférhetőség és/vagy ár (<i>nem kötelező</i>)

Általános megjegyzések az ISBD(CF) szerkezetéről:

- A csillaggal jelölt adatelemek szükség szerint ismételhetők
- A 6. adatszoport (Sorozat), a 7. adatszoport (Megjegyzés) és a 8. adatszoport (Szabványos szám stb.) szükség szerint ismételhetők. Azonkívül az 5. adatszoport (Fizikai leírás) bizonyos feltételek mellett ismételhető. (Lásd az 5. adatszoport részletes ismertetésénél).
- Az ISBD(CF) nem tartalmaz a kulcscímre vonatkozó előírásokat. Ezek az ISBD(S) 8.2 pontjánál találhatóak. A Szabványos szám (vagy megfelelője), továbbá A hozzáférhetőség és/vagy ár adatelem minősítését (kiegészítő adatait) a 8.1, ill. a 8.3 tartalmazza, ez nem külön adatelem.

(A kötelező jelekre, a leírás nyelvére és írásrendszerére, a rövidítésekre, valamint a sajtóhibák kezelésére vonatkozó tudnivalók általánosságban megegyeznek a többi ISBD-ben, illetőleg a magyar szabványokban leírtakkal.)

Adatforrások

A számítógépes dokumentum leírásához felhasznált adatokat bizonyos forrásokból kell meríteni az alábbi sorrend figyelembevételével:

A források rangsora

A számítógépes dokumentumban lévő ún. belső forrásokat előnyben kell részesíteni minden más forrással szemben. Az ilyen információk alakjukat tekintve megfelelő formátumban kell, hogy megjelenjenek, és rendszerint a címképernyőn, a főmenüben vagy jellemző módon a dokumentum kezelőprogramja által kiírt szövegekben találhatóak. (A fájlnevek katalógusa vagy tartalomjegyzéke rendszerint nem használható fel, kivéve a fájl méretére és az előállítás dátumára vonatkozó információkat). Ha egynél több ilyen belső forrást használunk fel, azok együttesen egyetlen forrásnak tekinthetők. Ha nincs az egész dokumentumra vonatkozó belső forrás, de minden különálló bibliográfiai résznek van saját belső forrása, azok közösen tekinthetők egyetlen forrásnak.

Azonban olyan esetekben, mikor a belső források nem elegendőek a katalogizáláshoz, választhatók más források is a következő sorrendben:

A. A számítógépes dokumentumok fizikai hordozójára ragasztott címkék;

B. Dokumentáció, göngyöleg (tartó) vagy más kísézőanyag (melléklet). Kíséző dokumentáció esetén gondosan meg kell különböztetni, hogy melyik információ vonatkozik a kísézőanyagra és melyik magára a számítógépes dokumentumra. Ha a tartóban több dokumentum is van, és csak azon tüntették fel a közös főcímet, akkor a tartón lévő információt részesítjük előnyben az egyes dokumentumok címkéivel szemben.

De az olyan esetekben, mikor az a forrás, amelyet előnyben kellett volna részesíteni a fenti sorrend alapján, nem tartalmaz megfelelő adatokat a katalogizáláshoz, mert az abban található információ kétértelmű vagy hiányos, és akkor, ha nincs olyan azonosítható forrás, amely állandóan kapcsolatban van a leírandó egységgel, azt a forrást kell előnyben részesíteni, amelyik a legmegbízhatóbban azonosítja a művet vagy műveket.

Az adatok főforrása

A „főforrás” kifejezést a fenti rangsorolás szerint kiválasztott adatforrás megnevezésére használjuk. Az 1., 2., 4. és 6. adatszoport csak a főforrás alapján írható le. Minden más forrásból származó adatot szögletes zárójelben kell leírni ezekben az adatszoportokban. A 3., 5., 7. és 8. adatszoport adatai bárhol is vehetők és szögletes zárójel nélkül leírhatók.

A főcím forrását minden esetben meg kell nevezni. A kiadásjelzés forrását fel kell tüntetni abban az esetben, ha az különbözik a főcímétől.

Az adatelemek részletezése

(Elsősorban a számítógépes dokumentumokra jellemző sajátosságokat emeltem ki. Amelyik adatelemnél nincs változás, csak a nevét és a hivatkozási számát tüntettem fel. A bemutatott példák az ISBD(CF)-ből valók.)

1. CÍM ÉS SZERZŐSÉGI KÖZLÉS

1.1 Főcím

- A főcím állhat kizárólag a mű típusának vagy szellemi vagy művészi tartalmának megnevezéséből.

pl. Survey data
Software
Graphics

- A főcím állhat kezdőbetűk egy csoportjából, vagy lehet mozaikszó.

pl. BASIC

- Ha a teljes alak is szerepel a főforráson, akkor egyéb címadatként vagy szerzőségi közlésként adjuk meg. Jegyezzük meg azonban, hogy számítógépes állománynév vagy egy adatkészlet neve nem tekinthető főcímnél, kivéve, ha ez az egyetlen név, amely belül a fájlban vagy kívül az egységen, annak tartóján, dokumentációján vagy más kísérőanyagán szerepel.

- A főcím tartalmazhat számokat vagy betűket, ha ezek elengedhetetlen információértékűek a főcímnél más címektől való megkülönböztetéséhez.

pl. Zork I
Zork II

- Ha a leírandó egység két vagy több önálló művet tartalmaz, és a főforráson szerepel mind a közös cím, mind az egyes művek címei, a közös cím lesz a főcím. Az egyes művek címeit a 7. adatszoportban adjuk meg.

pl. Winter games

Megjegyzés: Tart.: Hit the slopes ; Hit the ice

Finance directions

Megjegyzés: Tart.: Mortgages / B. Hardy. Loans / A. Martin-Smith.

Retirement / R.T. Coutts

- A főcím állhat közös címből és ágazati címből, amennyiben egy szekciót, kiegészítést, részt stb. olyan címmel vagy megjelöléssel láttak el, amely önmagában, a közös cím vagy a fő dokumentum címe nélkül nem elegendő az adott egység azonosításához.

pl. Mix and match games. Module 1, Letters

- A főcím állhat kizárólag a szekció, kiegészítés, rész stb. címéből, ha ez a cím önmagában is elegendő az adott egység azonosításához. A közös címet a 6. adatcsoportban adjuk meg.

pl. U.S. grain sales and shipments

6. *adatszoport*: (GSR agricultural surveys)

- Ha a közös cím vagy a fő dokumentum címe nyelvileg szerves része a szekció kiegészítés, rész stb. címének, a két cím egységes szerkezetben alkotja a főcímet.

pl. More graphics for Imagine that!

- Ha egy egységnek nincs főcíme, mindössze egy képernyőn megjelenített szövege, a szöveget írjuk le - vagy teljes vagy rövidített formában. Az egész kifejezések, mondatok elhagyását nem; a szavakét, kifejezések rövidítését három ponttal jelöljük. A szöveg tartalmának fontos részeit, mint a termékek vagy szervezetek neve, az események neve, helyszíne és dátuma, megőrizzük.

- Ha egy egységnek nincs közös címe, (de nem két vagy több művet tartalmazó, közös főcím nélküli gyűjtemény), megfelelő címet adunk szögletes zárójelben, az egység nyelvén és írásrendszerében, vagy különösen, ha az egységben nem használnak nyelvet, a katalógizáló intézmény nyelvén és írásrendszerében.

pl. [Library catalogue, 1969-1]

1.2 **A dokumentum általános megnevezése** (*nem kötelező*)

- Az ajánlott angol nyelvű kifejezés: „[Computer file]”. (Ennek magyar megfelelője [Számítógépes állomány] lenne, amint azt már az ISBD(CF)-ben előforduló speciális fogalmaknál is láttuk. Azonban a hazai gyakorlatban ennek az adatelemnek két másik, kis kezdőbetűs, rövidített formája terjedt el. Az egyik: „[számítóg. fájl]”. Ezt az OMIKK alkalmazza. A másik: „[számítógépes dok.]”, amit az OSZK használ. A továbbiakban az utóbbit fogom követni.)

- Ha az egységben egy fő és egy kiegészítő összetevő vagy melléklet van, és ezek nem azonos dokumentumosztályba tartoznak (pl. a számítógépes dokumentumot egy kézikönyv és egy falitérkép kíséri), a dokumentum általános megnevezése csak a fő összetevőre vonatkozik.

1.3 **Párhuzamos cím**

- Ha a dokumentumnak van párhuzamos címe, de az nem a főforráson szerepel, megadható szögletes zárójelben az 1. adatcsoportban, vagy leírható megjegyzésként a 7. adatcsoportban.

1.4 **Egyéb címadat**

Az adatelem első szava az ISBD-k előírásainak megfelelően kis kezdőbetűvel írandó, kivéve, ha a dokumentum nyelvének helyesírási szabályai a nagybetű használatát indokolják. Kivételesen rövidíthetjük is. Ha nyelvi vagy más okból nem tudjuk a főcím után leírni, a 7. adatcsoportban adjuk meg.

- pl. SPSS [számítógépes dok.] : statistical package for the social sciences
Black holes [számítógépes dok.] : Sidney Owen's space games

1.5 Szerzőségi közlés

- Szerzőnek tekintjük a következő természetes vagy jogi személyeket: írók, programozók, kutatások vezetői, grafikusok, zeneszerzők stb., akiknek műve az egységben szerepel, akár közvetlenül (pl. a szöveg szerzője, szerkesztő, összeállító, fordító, illusztrátor, zeneszerző stb.), akár közvetve (pl. a mű szerzője, melyen a szoftver alapszik); meglévő mű adaptálói, akár az eredetivel azonos közegben, akár másokban; olyan intézmények vagy személyek, akik a fentebb említett bármely munkát támogatták.

- A fentiek mellett a számítógépes dokumentumok szerzőségi közlése kapcsolódhat olyan fejlesztőkhöz és tervezőkhöz, akiknek munkája magában foglalja a fájl tartalmának létrehozását vagy annak megvalósítását. Kapcsolódhat továbbá olyan természetes vagy jogi személyekhez, amelyek speciális felelősséggel tartoznak egy különleges fájl vagy egy sajátos típusú fájl tartalmáért (pl. egy felmérési adatállomány projektjének irányítói).

2. KIADÁS

2.1 Kiadásjelzés

- A kiadásjelzés rendszerint tartalmazza a „kiadás” szót (vagy annak megfelelőjét más nyelven), vagy olyan rokon kifejezést, mint „verzió”, „szint”, „kibocsájtás” vagy „aktualizálás”, ami egy számmal (sorszám és dátum) vagy más kiadásoktól megkülönböztető kifejezéssel együtt fordul elő.

- pl. TAPESCAN [számítógépes dok.] / principal programmer, William C Daland. - Version 3.5
Mislinks [számítógépes dok.] - Version 5/84, Last updated 10/85

- Kiadásra vonatkozó adat akkor fordul elő, ha valamilyen változás történt a fájl szellemi tartalmában (beleértve a kiegészítéseket és törléseket), a programnyelvben; azonkívül a fájl használhatóságát javító vagy fejlesztő változtatások esetén. A fizikai hordozó, a karakterkód vagy az adattárolás sűrűségének megváltozása nem tekinthető új kiadásnak. Ha egy dokumentum elérhető különböző rendszerekben (pl. Apple változatban és IBM PC változatban), mindegyik változatot más-más kiadásnak tekintjük, és külön bibliográfiai leírásokat készítünk róluk.

- Azt a kiadásjelzést, amely csak a kísérő dokumentáción szerepel, nem tekintjük a fájl kiadásának, hacsak a dokumentáción lévő információ nem jelzi, hogy a közlés a fájlra vonatkozik.

2.2 Párhuzamos kiadásjelzés *(nem kötelező)*

2.3 Az adott kiadásra vonatkozó szerzőségi közlés

2.4 Járulékos kiadásjelzés

2.5 A járulékos kiadásjelzésre vonatkozó szerzőségi közlés

3. A FÁJL TÍPUSA ÉS MÉRETE

Ebben az adatsorozatban a számítógépes dokumentum alapvető fájl-jellemzőit írjuk le. Ezek a következők: (a) a fájl típusának megnevezése, valamint (b) a fájl méretére vonatkozó információk. Az egyéb fájl-jellemzőket és a használathoz szükséges rendszerkövetelményeket a 7. adatsorozatban adjuk meg.

Ezek az előírások távoli elérésű számítógépes fájlokra vonatkoznak, ahol egy input-output eszközt kell használni (jellemzően egy terminált), amely egy számítógépes rendszerhez kapcsolódik (pl. egy fájl egy hálózaton vagy egy időosztásos környezetben). A fájl típusának megnevezése kötelező. A fájl mérete megadható, ha az adat rendelkezésre áll, és a katalogizáló intézmény szükségesnek tartja. A távoli elérésű fájl(ok) és a hozzá(juk) tartozó melléklet(ek) hangjára vagy színére vonatkozó fizikai részleteket - ha vannak -, a megjegyzésben adjuk meg.

Ezek az előírások olyan számítógépes fájlokra is alkalmazhatók, amely helyi elérésű, és egy fizikai hordozón van (pl. kazetta, lemez, cartridge vagy mágnesszalag), amit a felhasználó egy számítógépbe helyez (jellemzően egy mikroszámítógépbe).

A fájl méretére vonatkozó adatokat kerek zárójelben írjuk le.

Ha két fájl típust nevezünk meg - akár a méretük megadásával, akár anélkül -, a második fájl típus megnevezését az „és” kötőszó vagy annak más nyelvi megfelelője előzi meg.

3.1 A fájl típusának megnevezése

Azt a fájl típust (vagy típusokat) azonosítja, amely (vagy amelyek) a művet alkotják. A katalogizáló intézmény nyelvén adjuk meg. Az ajánlott angol nyelvű megnevezések magyar megfelelői:

- . - Számítógépes adatok
- . - Számítógépes program(ok)
- . - Számítógépes adatok és program(ok)

Ezek a megnevezések a főforráson jelenhetnek meg. Ha ott nincsenek jelen, akkor a mű átvizsgálása alapján, zárójel alkalmazása nélkül kell leírni .

3.2 A fájl mérete *(nem kötelező)*

Akkor adható meg, ha az információ rendelkezésre áll, és a katalogizáló intézmény szeretné rögzíteni. A fájlok számából áll össze, amelyek az adatokat és/vagy a programot tartalmazzák. Egyéb méretre vonatkozó adatok is idevehetők, ha szükséges. A fájl méretét kerek zárójelben vesszük fel a fájl típus megnevezése után.

- Az adatok és/vagy program(ok) tartalmát képező fájlok számát arab számjegyekkel adjuk meg.

- pl. . - Számítógépes adatok (1 fájl)
. - Számítógépes programok (3 fájl)
. - Számítógépes adatok (5 fájl) és programok (2 fájl)

- Az adatfájloknál meg lehet adni a rekordok és/vagy a bájtok számát; a programoknál az utasítások és/vagy a bájtok számát. Ha a fájlok számát megadjuk, akkor ezeket a további méretre vonatkozó közléseket egy kettőspont és egy szóköz előzi meg. Az adatállományban összegyűjtött információ-egységek a főforráson különböző néven szerepelhetnek (pl. „200 könyv”, „50 családtörténet”), azonban ezeket „rekord” néven vagy más nyelvi megfelelőjükön írjuk le. A programok forráskódjának nyelvére vonatkozó adatokat a megjegyzésben adjuk meg.

- pl. . - Számítógépes adatok (800 rekord, 3150 bájtk)
. - Számítógépes program (1 fájl: 2150 utasítás)
. - Számítógépes adatok (1 fájl: 6210 bájtk) és program (1 fájl: 2520 utasítás)

- Egy több részből álló dokumentumnál a rekordok és/vagy bájtok vagy az utasítások és/vagy bájtok száma minden egyes fájlhoz megadható. Ha túl sok a számuk, vagy túl bonyolult a leírásuk, akkor megjegyzésként is leírhatók.

- pl. . - Számítógépes adatok (2 fájl: 800, 1250 rekord, 9500 bájt)
. - Számítógépes programok (3 fájl: 1300, 2000, 1850 utasítás)
. - Számítógépes adatok (2 fájl: 2540 rekord fájlanként) és programok
(3 fájl: 7260, 3490, 5076 bájt)
. - Számítógépes programok (2 fájl: 3500 bájt fájlanként)
. - Számítógépes programok (4 fájl)
Megj.: A fájlok mérete: 1100, 300, 220, 1500 utasítás

- A rekordok és/vagy bájtok vagy az utasítások és/vagy bájtok száma meg is becsülhető. Amikor ez nem lehetséges, akkor tehetünk a helyzetre vonatkozó megjegyzést.

- pl. . - Számítógépes adatok (ca. 3000-4000 rekord)
. - Számítógépes programok (3 fájl: ca. 700 utasítás fájlanként)
. - Számítógépes adatok (2 fájl: ca. 1500 bájt fájlanként)
. - Számítógépes adatok (10 fájl)
Megj.: A fájlok mérete változó

4. MEGJELENÉS, TERJESZTÉS, STB.

4.1 A megjelenés, előállítás és/vagy terjesztés helye

(Az „előállítás” itt elsősorban szellemi tevékenységre vonatkozik.)

4.2 A kiadó, vállalkozó és/vagy terjesztő neve

4.3 A terjesztő funkciójára vonatkozó közlés *(nem kötelező)*

4.4 A megjelenés, előállítás és/vagy terjesztés éve

4.5 A gyártás helye *(nem kötelező)*

4.6 A gyártó neve *(nem kötelező)*

4.7 A gyártás éve *(nem kötelező)*

5. FIZIKAI LEÍRÁS

A következő rendelkezések olyan fizikai hordozón (kazettán, lemezen, cartridge-on, mágnesszalagon) lévő helyi elérésű fájlok leírását szabályozzák, amelyet a használatnak be kell helyezni egy számítógépbe, tipikusan egy mikroszámítógépbe. Az állandó technológiai változások miatt szükség lehet arra, hogy az előírásokat az új fizikai hordozókra is alkalmazhatóvá tegyük.

A fájl típusa (pl. adatok, program) és mérete (pl. a tartalmat képező programok száma) - ha adott-, a 3. adatsorozatban kerül leírásra. A távoli elérésű számítógépes állományok (pl. hálózaton vagy időosztásos környezetben) nem kapnak fizikai leírást.

Ezek az előírások azoknak az egységeknek a leírását szabályozzák, amelyek olyan egymagában álló fizikai közegen érhető el, amelyet úgy terveztek, hogy egy bizonyos géppel lehessen használni. Ha a dokumentum egyszerre két- vagy többféle fizikai hordozón érhető el (pl. lemezen és kazettán), amelyek ugyanazon a számítógépes rendszeren használhatók, akkor mindegyik fizikai hordozó számára önálló bibliográfiai leírást készítünk. Másik megoldásként a katalogizáló intézmény készíthet külön fizikai

leírást mindegyik hordozóról úgy, hogy mindegyik ilyen leírás külön sort foglaljon el ugyanabban a bibliográfiai rekordban.

Ha a számítógépes állomány egy multimédia-egység egyik alkotóeleme, akkor a katalógizáló intézmény választhat az ISBD(NBM) 5. adatszoportjának multimédiákra vonatkozó leírási módszerei közül. (Megjegyzendő, hogy itt a „multimédia” kifejezés hagyományos jelentése: „három vagy több eltérő közeget tartalmazó anyag, amelynek egyik összetevője sem minősíthető elsődleges fontosságúnak”⁴⁷ - szemben az „interaktív multimédia” fogalmával, amelyről az előző fejezetben volt szó.)⁴⁸

5.1 A dokumentum sajátos megnevezése és az egység terjedelme

- Az ajánlott angol nyelvű kifejezések magyar megfelelői:

számítógépes chip cartridge
számítógépes hajlékony mágneslemez
számítógépes mágnesszalag
számítógépes mágneskazetta
számítógépes optikai lemez

- Ha a kifejezések közül egyik sem helyénvaló, a megfelelő - számítógépes jelzővel minősített - terminust alkalmazzuk.

- A számítógép neve, típusa és/vagy száma megadható kerek zárójelben a dokumentum sajátos megnevezése után, ha az egység használata függ ezektől.

- pl. . - 1 számítógépes mágneskazetta (Sinclair ZX81)
. - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez (IBM PC)

5.2 Egyéb fizikai részletek (a leírás sorrendjében)

- Hangosságra vonatkozó adat (rövidíthető)

- pl. . - 1 számítógépes optikai lemez : hangos
. - 1 számítógépes chip cartridge (Atari 800) : hangos

A hangelőállításához szükséges követelményeket (pl. szintetizátor, hangbeviteli egység) a megjegyzésben adjuk meg.

- Színességre vonatkozó adat (rövidíthető)

Azoknál az egységeknél adjuk meg, amelyek két vagy több színben jeleníthetők meg a képernyőn. Az egyszínűeket (pl. fehér, zöld vagy sárga sötét háttéren) nem tüntetjük fel. A lejátszáshoz szükséges hardver- és firmware-követelményeket (pl. színekártya, színes monitor) a megjegyzésben adjuk meg.

- pl. . - 2 számítógépes mágneskazetta : színes
. - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez : hangos, színes

- Formátumra vonatkozó adatok

Ilyenek: az oldalak száma, a sűrűség, a szektorok, sávok száma, a tárolási kapacitás. Ha ezeket részletesen felsorolják vagy a használathoz előírják, akkor megadhatók vagy a megjegyzésben leírhatók.

⁴⁷ Lásd mint 34. p. 95.

⁴⁸ Lásd mint 7.

- pl. . - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez : egyoldalas, egyszeres sűrűségű, szoftszektoros, 80 sáv
- . - 8 számítógépes hajlékony mágneslemez : színes, kétoldalas, dupla sűrűségű, hardszektoros
- . - 2 számítógépes hajlékony mágneslemez : hangos, színes, négyszeres sűrűségű
- . - 1 számítógépes optikai lemez : 399 sáv
- . - 1 számítógépes mágneskazetta : 9 sáv

5.3 Az egység mérete

- Magának a fizikai hordozónak a legfontosabb méreteit adjuk meg, függetlenül a göngyöleg (mint lemeztartó tasak vagy doboz) külső méreteitől.
 - A hajlékony mágneslemez, az optikai lemez vagy a mágnesszalagtekercs átmérőjét megadjuk. A szalag szélessége megadható. A szalag hosszúságát (lábban kifejezve) szintén megadhatjuk.
- pl. . - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez : színes ; 14 cm
 - . - 1 számítógépes optikai lemez ; 12 cm
- A chip cartridge felületének hosszát megadjuk.
- pl. . - 1 számítógépes chip cartridge : hangos, színes ; 9 cm
 - A mágneskazetta hosszát és magasságát megadjuk, ha eltér a szabványostól (10 x 7 cm). A szalag szélességét is csak abban az esetben írjuk le, ha más, mint a szokványos (4 mm).
- pl. . - 1 számítógépes mágneskazetta : színes ; 19 x 9 cm, 7 mm szalag
 - A dobozban lévő egységek, mint lemezkészlet (kísérőanyaggal vagy anélkül) tartójának méretei megadhatók. Használhatjuk a „tartóban” kifejezést vagy annak más nyelvű és/vagy írásrendszerű megfelelőjét, ami azonban el is maradhat.
- pl. . - 4 számítógépes mágneskazetta : hangos, színes ; tartóban, 12 x 36 x 20 cm
 - Ha a dokumentum különböző méretű fizikai hordozókon is rendelkezésre áll, a kérdéses méreteket elhagyjuk a fizikai jellemzők adatcsoportjából, és a megjegyzésben megadhatjuk.
- pl. . - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez : színes
 - Mej.:* Rendelkezésre áll 14 és 9 cm átmérőjű hajlékony mágneslemezen

5.4 A mellékletre vonatkozó közlés (nem kötelező)

- Távoli elérésű fájlok esetén, mikor nem adunk meg fizikai leírást, a mellékletre vonatkozó közlést a megjegyzésben írjuk le.
 - Ha a melléklet csak kisebb része az egységnek, leírható akár az egységen használatos kifejezésekkel, akár a dokumentum sajátos megnevezése megfelelő terminusával, minden további részletezés nélkül.
- pl. . - 1 számítógépes chip cartridge : színes ; 9 cm + tanári jegyzetek
 - . - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez : hangos, színes ; 14 cm + 1 füzet
 - . - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez ; 14 cm + 1 demólemez

6. SOROZAT

6.1 A sorozat vagy alsorozat főcíme

- Ha egy alsorozatnak megkülönböztető címe van, azt ebben az adatsorozatban adjuk meg. A fősorozat címét megjegyzésként írjuk le.

pl. . - (Applied statistics and econometrics ; 27.)

Megj.: Fősorozat: Multicollinearity and estimation studies

- Ha a dokumentum egy több részből álló egység különálló része, a sorozat főcíme a több részből álló egységnek mint egésznek az ISBD(CF) 1. adatsorozatjának előírásai szerint leírt főcíme.

pl. . - (Dune ; vol. 4)

. - (Selected works of Herman Melville ; vol. 2)

6.2 A sorozat vagy alsorozat párhuzamos címe

6.3 A sorozat vagy alsorozat egyéb címadata *(nem kötelező)*

6.4 A sorozatra vagy alsorozatra vonatkozó szerzőségi közlés

6.5 A sorozat vagy alsorozat ISSN-je

- Ha a sorozat címe egy megkülönböztető alsorozati cím, a fősorozat ISSN-jét annak címével együtt a 7. adatsorozatban adjuk meg.

- Ha a sorozat címe egy közös címből és egy alárendelt (általános jelentésű vagy generikus) alsorozati címből áll, a közös cím ISSN-jét a 6. adatsorozatban elhagyjuk, és a megjegyzésben adjuk meg.

pl. . - (Der Landkreis. Ausgabe Hessen, ISSN 0340-3246)

Megj.: A fősorozat ISSN-je: ISSN 0342-2259

6.6 Sorozati vagy alsorozati szám

- Ha a sorozat címe egy közös címből és egy alárendelt alsorozati címből áll, a közös címhez tartozó sorozati számot elhagyjuk, ami a megjegyzésben megadható.

pl. . - (Contrasts and similarities in siblings. Series A, Young brothers and sisters (12-21) ; no. 1)

Megj.: Fősorozati szám: no. 6

- Ha egy több részből álló egység részei a sorozaton belül számozottak, az első és utolsó számot és/vagy betűt megadjuk és kötőjellel kapcsoljuk össze, ha a számozás folyamatos. Más esetben minden számot és/vagy betűt leírunk.

pl. ; vol. 10-13

; A, C, M

; 2051-2059.

7. MEGJEGYZÉSEK

A rendszerkövetelményekre vonatkozó megjegyzések minden egyéb megjegyzést megelőznek.

7.1 A címmel és a szerzőségi közléssel kapcsolatos megjegyzések

7.2 Megjegyzések a kiadás adatcsoportjához és az egység bibliográfiai történetéről

A következő dátumokat megadjuk, ha azok a számítógépes dokumentum tartalmára, használatára vagy állapotára vonatkoznak:

az(ok) a dátum(ok), amely(ek)re az adatok érvényesek

az(ok) a dátum(ok), amikor az adatokat összegyűjtötték

azoknak a kiegészítő állományoknak és kísérőanyagoknak a dátuma(i), amelyekről külön leírás nem készült

- pl. . - Kiegészítő állományok a másodévesek és negyedévesek számára
1984-től 1986-ig

7.3 A fájl típusára és méretére vonatkozó megjegyzések és egyéb fájl-jellemzők

Tartalmazhatnak további információkat a fájl típusáról és méretéről, kiegészítve a 3. adatcsoportban megadott alaki leírást; valamint megjegyzéseket egyéb fájl-jellemzőkről.

- pl. . - A fájlok mérete: 100, 300, 220, 500 utasítás
. - A fájlok mérete: 600, 12000, 1613, 1000 rekord
. - A fájlok mérete ismeretlen
. - A fájlok mérete változó
. - A program 2000 rekordot tud kezelni
. - Maximális rekordméret: 2800 bájt
. - Fájl-struktúra: hierarchikus
. - Változók száma: 960
. - Rutinok száma: 102

7.4 A megjegyzés, terjesztés stb. adatcsoport megjegyzései

7.5 Megjegyzések a rendszerkövetelményekről és a fizikai leírásról

- Megjegyzések a rendszerkövetelményekről

Első megjegyzésként adjuk meg azokat a rendszerkövetelményeket, amelyek az egység használatát lehetővé teszik. Ezek a követelmények tartalmazhatnak egy vagy több technikai részletet, amelye(ke)t megelőzi a „Rendszerkövetelmények” kifejezés (vagy annak más nyelvű és/vagy írásrendszerű megfelelője). A technikai részletek leírásának sorrendje a következő:

A gép(ek) neve, típusa és/vagy száma

A memória nagysága

Az operációs rendszer(ek) neve

Szoftverkövetelmények (beleértve a programnyelvet)

Perifériák

Hardver (belső) módosítások

Minden második vagy további követelményt pontosvessző előz meg. Egyetlen követelményt alkotó két vagy több részletet (pl. egy számítógép két típusa vagy néhány periféria) vesszővel választunk el egymástól. Azonban, ha a követelményeket olyan kifejezésekkel adták meg, hogy a fenti sorrendben vagy az ajánlott központosási jelekkel nem lehet leírni, akkor felvehetők úgy is, ahogyan az egységen szerepelnek.

- pl. . - Rendszerkövetelmények: Wang PC, NEC APC vagy DEC Rainbow; 128 K;
MS-DOS; színes/grafikus monitor adapter kártya

- . - Rendszerkövetelmények: Apple II, II+; 48 K RAM; DOS 3.3; Applesoft BASIC; néhány programhoz játékirányító-eszköz szükséges
 - . - Rendszerkövetelmények: BBC számítógép (A és B típus); 32 K RAM; nyomtató javasolt
 - . - Rendszerkövetelmények: CYT 101 dedikált terminál
 - . - Rendszerkövetelmények: 256 K; PC-DOS 2.0 (vagy újabb); két 360 K-s floppy-meghajtó vagy egy 360 K-s floppy-meghajtó és egy merevlemez-meghajtó, bármilyen, legkevesebb 80 karakter szélességű nyomtató
 - . - Rendszerkövetelmények: VIC-20 egy 3 K-s bővítőmodullal; BASIC; színes monitor ajánlott
 - . - Rendszerkövetelmények: IBM System/360 vagy System/370; 128 K belső memória; teljes OS; szabványos sornyomtató
- Megjegyzések a fizikai leírásról

Tartalmazhatnak további fizikai leírását a dokumentumról, kiegészítve az 5. adatscsoportban megadott formai jellemzést, valamint megállapításokat különleges fizikai sajátosságokról.

Tartalmazhatnak ezenkívül megjegyzéseket a fizikai hordozók változatairól, egy dokumentumnak újabb közegen vagy különböző gépváltozatokon való hozzáférhetőségéről, az adatok fizikai megjelenítéséről, egy dokumentum technikai rögzítésének jellegzetességeiről, a göngyölegről, egyazon egységen belüli különböző dokumentumtípusok kapcsolatáról és olyan egységek mellékletéről, amelyet az 5. adatscsoportban nem írtunk le, valamint olyanokéről, amelyeket a 3. adatscsoport rendelkezései szerint leírt távoli elérésű fájlhoz adtak ki. Tartalmaznak még megjegyzéseket távoli elérésű fájlok hangosságára és színességére vonatkozó fizikai szempontokról is.

- pl.
- . - Rendelkezésre áll 14 és 9 cm átmérőjű hajlékony lemezen
 - . - IBM és IBM kompatibilis személyi számítógépek számára is kiadták
 - . - Számítógépes mágneskazettán is megjelent
 - . - CP/M-re és MS-DOS-ra is kiadták
 - . - Piros, sárga és kék színben jelenik meg
 - . - A tartó méretei: 32 x 36 x 16 cm
 - . - Hangkazetta sztereóban
 - . - Egyes programok hangosak
 - . - Melléklet: Ways with words (Elaine Kirm. - New York, N.Y. : Holt, Reinhart and Winston, 1983
 - . - Dokumentáció: Decision-related research on the organization of service delivery systems in metropolitan areas / principal investigator, Lois MacGillivray. - Ann Arbor (Mich.) : Interuniversity Consortium for Political and Social Research, 1978. - ISBN 0-89138-985-7
 - . - Felhasználói kézikönyv cserélhető lapokkal, 11 külön oldalszámozású részre bontva

7.6 A sorozat adatsorozatjának megjegyzései

7.7 A tartalomra vonatkozó megjegyzések

(Itt adjuk meg az egyedi részekre vagy összetevőkre vonatkozó adatokat is a több részből v. összetevőből álló egység egylépcsős leírásakor,⁴⁹ valamint a megjegyzéseket olyan más tartozékokról, mint mutatók, mellékletek stb.)

7.8 A hozzáférhetőségre vonatkozó megjegyzések

Ezek tartalmazzák a korlátozott kiadásra vagy terjesztésre vonatkozó megjegyzéseket.

- pl. . - 250 példányban jelent meg
. - Szabadon terjeszthető szoftver

7.9 Az adott példányra vonatkozó megjegyzések

7.10 Összefoglalás

Tényszerű, nem értékelő közlés az egység tárgyáról. Tartalmában és kifejezéseiben támaszkodhat az egységben, annak göngyölegén, dokumentációjában vagy szöveges mellékletében lévő közlésekre. A különleges technika vagy eljárás használatára vonatkozó tájékoztatás is itt szerepelhet.⁵⁰

7.11 Az alkalmazásra és a felhasználói körre vonatkozó megjegyzések

Rendes körülmények között az egységről vagy az egységből vett megállapítások, melyek nem értékelő információt nyújtanak az egység lehetséges vagy ajánlott használatához és/vagy a célzott felhasználói kört illetően. Ugyanitt részletezhetjük az egység használatával kapcsolatos megszorításokat.

7.12 Megjegyzések a számokról

Az egységen található nem ISBN és nem ISSN számokra vonatkoznak.

7.13 Egyéb, más ISBD-kben felsorolt vagy a katalogizáló intézmény által fontosnak ítélt megjegyzések

Az ISBD(CF)-ben itt egy házon belül adott állomány- vagy adatkészletnevet írunk le, valamint megjegyzést teszünk arról a dátumról, amikor a fájl tartalmát egyik forrásról a másikra átmásolták.

- pl. . - Helyi adatkészletnév: RBBIT.1
. - Helyi állománynév: MENSAT
. - A fájl 1985 januárjában másolták át a helyi hálózatról

7.14 Az elérési módra vonatkozó megjegyzések

A távoli elérésű fájlok elérési módját jelzik

- pl. . - Nagyszámítógép időosztásos környezetben
. - Elektronikus posta ARPA hálózat felhasználásával
. - Online elérés dedikált terminál felhasználásával
. - Távoli elérés helyi hálózaton

⁴⁹ Lásd mint 34. p. 89.

⁵⁰ Lásd mint 34. p. 79.

8. SZABVÁNYOS SZÁM (VAGY MEGFELELŐJE) ÉS HOZZÁFÉRHETŐSÉG

- Az adatszoport ismételhető, ha az egységen egynél több szabványos szám (vagy megfelelője) található,

A. mert egynél több adathordozón adták ki, vagy egynél több a kiadója, előállítója, terjesztője stb.

vagy

B. mert rendelkezik egy szabványos számmal (vagy megfelelőjével), ami az egyedi részre vonatkozik; ugyanakkor egy másik, az egész egységre vonatkozó szabványos számmal is (vagy megfelelőjével), amelynek tagja az egyedi rész.

- Mindkét esetben azt a szabványos számot (vagy megfelelőjét) adjuk meg először, amelyik a leírandó dokumentumot azonosítja. A többi számot (pl. az egész egységre vonatkozó, más kiadókét) utána írjuk le, az adatszoport ismétléseként.

- Ha az egész egység címét a 6. adatszoportban adjuk meg, az arra vonatkozó szabványos számot (vagy megfelelőjét) nem ott, hanem a 8. adatszoportban írjuk le az egyedi rész(ek) szabványos számával (vagy megfelelőjével) együtt.

- A második és minden további szabványos szám (vagy megfelelője) minősítése kötelező.

- Az egységen lévő, annak bibliográfiai történetére utaló szabványos számokat (vagy megfelelőit) nem a 8. adatszoportban adjuk meg. Ha fontosnak tartjuk, közölhetjük ezeket a 7. adatszoportban.

- Minden második és további szabványos számot (vagy megfelelőjét) és hozzáférhetőségre vonatkozó közlést pont, szóköz, gondolatjel, szóköz (. -) előz meg, hacsak ezeket jól láthatóan el nem különítjük egymástól (tipográfiaailag, új sorral, új bekezdéssel). Ebben az esetben a pont, szóköz, gondolatjel, szóköz elhagyható, vagy ponttal helyettesíthető.

8.1 Szabványos szám (vagy megfelelője)

- Ha a szabványos számot a kiadványon hibásan nyomták, a helyesbített számot adjuk meg, ha ismert; majd pont, szóköz, gondolatjel, szóköz után az érvénytelen számot írjuk le úgy, ahogyan az egységen szerepel. Ezt követi az „érvénytelen” minősítés (vagy annak más nyelvű és/vagy írásrendszerű megfelelője) kerek zárójelben.

pl. . - ISBN 0-340-16427-1. - ISBN 0-340-16437-2 (érvénytelen)

8.2 Kulcs cím - kapcsolódva az ISSN-nel: lásd az ISBD(S) 8.2 pontját

8.3 Hozzáférhetőség és/vagy ár (nem kötelező)

Az ISBD(CF) függelékének példái, valamint további példák bemutatása (lásd: 4. sz. melléklet)

PÉLDÁK

Az ISBD(CF) függelékének példái

Amerikai példa (Távoli elérésű számítógépes állomány)

The Myth and reality of aging [számítógépes dok.] / conducted by Louis Harris and Associates, Inc. for the National Council on Aging. - [SPSS ed.]. - Számítógépes adatok (2 fájl: 1457, 2797 rekord). - New York : L. Harris and Associates, 1974 ;Chapel Hill (N.C.) : L. Harris Data Center [terjesztő], 1976. - (Harris public opinion survey series ; no. A016).

Cím a dokumentációról.

Címváltozat: Harris 1974 survey on aging.

A dokumentáció szerzői: Richard T. Campbell et al.

A dokumentáció megjelenési adatai: Durham (N.C.) : Center for the Study of Aging and Human Development, 1976.

Az elérés módja: nagyszámítógép időosztásos környezetben.

Összefoglalás: két nemzedék (18-24 évesek és 65 év felettek) véleménye az öregezésről, nyugdíjazásról és a szabadidőről

Amerikai példa (Helyi elérésű számítógépes állomány)

Oxford English dictionary [számítógépes dok.] : the original Oxford English dictionary on compact disc. - Számítógépes adatok és program. - Oxford : Oxford University Press ; New York : Bowker Electronic Publishing [terjesztő], 1987. - 2 számítógépes optikai lemez ; 4 3/4 inch + felhasználói kézikönyv (cserélhető lapokkal). - 1 számítógépes hajlékony mágneslemez ; 5 1/4 inch.

Rendszerkövetelmények: IBM PC kompatibilis; 640 RAM; CD-ROM lejátszó.

Cím a lemezcímkéről.

Címváltozat: OED.

A program lehetőséget nyújt a felhasználónak az adatbázisban bárhol előforduló minden szó, kifejezés, szakszó, fogalomkör, név, cím, dátum vagy rövidítés keresésére.

Angol példa (Helyi elérésű számítógépes állomány)

Learn to read 1 [számítógépes dok.] / developed by Fisher-Marriott. - Cambridge : Sinclair Research Ltd. : Macmillan Education, 1984. - 1 számítógépes mágneskazetta (Sinclair Spectrum) : színes + 1 füzet.

Rendszerkövetelmények: 48 K RAM.

Cím a dobozról.

Nevelési tanácsadók: Betty Root és Diana Bentley, Centre for the Teaching of Reading, University of Reading

Német példa (Helyi elérésű számítógépes állomány)

Open Access II für Forschung und Lehre [számítógépes dok.] / Software Products International, Inc. - Version 2.05 dt. - München : SPI, 1987. - 4 számítógépeshajlékony mágneslemez : színes ; 9 cm + 7 referencia-kézikönyv, 1 kiegészítő füzet tartóban.

Rendszerkövetelmények: IBM PS/2; 256 KB RAM; MS-DOS vagy PC-DOS 2.0 és magasabb verziószámú; 2 db 360 KB-os lemez meghajtó vagy 1 360 KB-os lemez meghajtó és 1 merevlemez; színes és grafikus technikát támogató hardver; modem vagy akusztikusmodem a kommunikációs modul számára.

Cím a kezdőképernyőről.

Cím a tartón: Open Access II.

Modulok: adatbank, szoftverfejlesztő, számítás, szövegszerkesztés, kommunikáció, segédprogramok

Észrevételek az ISBD(CF)-hez

Ez a fejezet azt a címet is viselhetné, hogy: „Az ISBD(CF) hiányosságai” vagy „Az ISBD(CF) kritikája”, mivel az észrevételeim többnyire ilyen jellegűek. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az ISBD(CF)-et rossznak vagy a gyakorlati használatra alkalmatlannak tartanám. Meggyőződésem, hogy a hibák kijavíthatók, a gyenge pontok fejleszthetők. A kidolgozatlanságból eredő apróbb durvaságokat pedig a gyakorlatban tovább lehet finomítani.

Először az általános észrevételeimet szeretném kifejteni, majd az egyes adatszoportokhoz, illetve adatelemekhez fűzött megjegyzéseimet ismertetném.

Általános észrevételek:

Nem volna „sportszerű” az ISBD(CF) hibájaként felróni, hogy elavult. Hiszen elég csak a címlapjára tekinteni: az évszám (1990) mindent elárul. (Arról nem is beszélve, hogy az utolsó vázlat 1988-ban készült el!) „Az ISBD(CF) revíziója” című fejezetben úgyszintén tájékozódhatunk róla, hogy az azóta végbement technikai fejlődés milyen hiányosságokat hozott felszínre, illetőleg hogyan próbálják az útmutatót napjaink leírasi problémáinak megoldására alkalmassá tenni. Ezért úgy vélem, méltányosabb az ISBD(CF)-et elsősorban a könyvtáros szemével - a többi ISBD-vel és szabvánnyal összehasonlítva vizsgálni.

Az ISBD(CF) - de az ISBD/NBM is! - adós maradt a „monografikus” jelző meghatározásával, hiszen itt egy alapvetően „könyvízü” fogalommal minősít nem könyvjellegű dokumentumokat. A monografikus leírás a könyvek szabványa szerint „valamely egyetlen fizikai egységből álló könyvről (egykötetes könyvről) vagy valamely könyv fizikailag önálló részéről (kötetéről) készített leírás.”⁵¹ Ha a meghatározást általánosabbá akarjuk tenni, és ki akarjuk terjeszteni a nem könyvjellegű dokumentumokra is, akkor a könyv helyett más, általános jelentésű szót kellene használnunk. Például: valamely egyetlen fizikai egységből álló dokumentumról (mondjuk egy CD-ROM-ról) vagy valamely, több hordozóra fölvitt dokumentum fizikailag önálló részéről (darabjáról) készített leírás. De, ha megpróbáljuk így értelmezni a monografikus számítógéppel olvasható dokumentum fogalmát, akkor is több dolog sántít. Először: hogyan alkalmazhatjuk ezt a meghatározást a távoli elérésű számítógépes állományokra, ahol nincsen fizikai hordozó? (Mit is írunk le akkor tulajdonképpen? A fizikai hordozót vagy a művet?) Másodsor: ha végigolvassuk az útmutatót, több helyen is találkozzunk olyan példakkal, amelyek kísértetiesen emlékeztetnek a könyvek szabványában bemutatott összefoglaló szintű egylépcsős leírásra (lásd az 5. és a 6. adatszoport példái). Tovább bonyolítja a helyzetet a több összetevőből álló egységek egy tételben (vagy rekordban) történő leírása, melyre megoldásként a többlépcsős szerkezetet javasolják.⁵² (Ez a függelékben bemutatott módszer a magyar fordításban nem szerepel, mivel az ISBD/NBM részletesen tárgyalja.)⁵³ Abban az esetben, ha a „monografikus” jelzőt éppenséggel könyvjellegűnek fogjuk fel (tehát nem periodikusnak), akkor mit keres a 8. adatszoportban a kulcs cím és az ISSN? Mindezek ellentmondásban vannak az útmutató bevezetőjében említett „monografikus számítógéppel olvasható dokumentumok” fogalmával.

⁵¹ MSZ 3424/1-78 Bibliográfiai leírás. Könyvek. Bp. : MSZH, [1983]. p. 3.

⁵² Lásd mint 28. p. 88.

⁵³ Lásd mint 34. p. 84-90.

Nem ártott volna meghatározni a „mű” és az „egység” kifejezések jelentését, s a köztük lévő különbségeket a számítógépes dokumentumok vonatkozásában. Bár ezek régi fogalmak, bizonyos esetekben szükség lehet az újragondolásukra, átértelmezésükre. A mű mint szellemi alkotás - mindenképpen egy egész (még, ha befejezetlen is!). Míg a fizikai hordozó tartalma - a leírás szempontjából csak ideális esetben egész (ti. mikor egy fizikai hordozón csak egy mű szerepel.) Lehetséges azonban, hogy egy fizikai hordozóra nem fér rá egy mű (legalábbis csak egy része található rajta). Még gyakoribb, hogy egy fizikai hordozón több mű is fellelhető. Az egység valamennyi fent említett esetet magában foglalhatja meghatározása alapján, miszerint „bármilyen fizikai formájú dokumentum, dokumentumcsoport vagy dokumentumrész, amelyet egyetlen egységként kezelünk, és amely egyetlen bibliográfiai leírás alapját adja.”⁵⁴ A mű - általános kategória; konkréttá akkor válik, ha egy bizonyos kiadásáról beszélünk, ami a leírásunk tárgyát képezi. Ilyenkor már nem műnek, hanem dokumentumnak hívjuk. (Az útmutató fordításakor többször használtam szinonimaként a számítógépes dokumentumot, a számítógépes állományt és a fájl elnevezést.)

Az adatforrásokkal kapcsolatos véleményemet tulajdonképpen már az előző részben kifejtettem. Itt csupán kiegészítésül jegyzem meg, hogy az „előny szabály”, mely szerint azt a forrást kell előnyben részesíteni, amelyik a legmegbízhatóbban azonosítja a művet vagy műveket, ellentétben az eddigi forrásokra vonatkozó szabályokkal. (Vö. a könyveknél a „legmagasabb szintű forrás alapján kell leírni az adatot akkor is, ha e forrásban a közlés csonka vagy téves”;⁵⁵ ugyanígy járunk el a hangdokumentumok⁵⁶ és a videodokumentumok⁵⁷ esetében is.) További lényeges eltérés az előbbi szabványokhoz képest, hogy itt sincs forrástiltalom, miként az időszakos kiadványoknál.⁵⁸ (Ezzel magyarázható az a szabály, hogy ha a párhuzamos cím nem a főforráson szerepel, megadható szögletes zárójelben az 1. adatcsoportban.)⁵⁹

Az egyes adatszoportokra vonatkozó észrevételek:

1. Cím és szerzőségi közlés

Fontos szabály, hogy „számítógépes állománynév vagy egy adatkészlet neve nem tekinthető főcímmel”,⁶⁰ mégis a gyakorlati tapasztalat azt mondatja, hogy a leírásban az adatbázisokat föl kell venni, és visszakereshetővé tenni, (s természetesen utalni róluk a főcímmel, ill. kapcsolatba hozni őket a főcímmel). Ti. a könyvtárhasználók nem elsősorban főcím alapján keresnek, hanem bizonyos információkra kíváncsiak. Nem tudják - nem is tudhatják -, hogy egy cím mögött milyen tartalom rejtőzik.

A közös címből és ágazati címből álló összetett című dokumentumok esetén önálló címként is leírható az ágazati cím, amennyiben ez a szekciót, kiegészítést, részt stb. megnevező ágazati cím önmagában is elegendő az adott egység azonosításához. A közös címet - mintegy sorozati

⁵⁴ Lásd mint 34. p. 12.

⁵⁵ Lásd mint 51. p. 13.

⁵⁶ MSZ 3424/9-1988 Bibliográfiai leírás. Hangdokumentumok. Bp. : MSZH, 1989. p. 6.

⁵⁷ MSZ 3424-10 Bibliográfiai leírás. Videodokumentumok. Bp. : MSZH, 1992. p. 5.

⁵⁸ Lásd mint 51. p. 13; 56. p. 7.; 57. p. 6.

⁵⁹ Lásd mint 28. p. 35.

⁶⁰ Lásd mint 28. p. 29.

címként - a 6. adatszoportban adjuk meg.⁶¹ Nem tartom jó megoldásnak. Nem csak azért, mert ez további bonyodalmakat von maga után. Először is: évtizedek óta meglévő szabályt rúg fel. Eddig sem az időszaki kiadványoknál, sem a sorozatoknál nem volt szabad az összetett címet különválasztani. Másodsor: miért kell összekeverni az adatszoportokat? Ami a cím és szerzőségi közlésbe tartozik, azt miért írjuk a sorozati adatok közé? Ráadásul a dolog nem csak ennyiből áll. A további rendelkezések szerint: „ha az egész egység címét a 6. adatszoportban adjuk meg, az arra vonatkozó szabványos számot (vagy megfelelőjét) nem ott, hanem a 8. adatszoportban írjuk le, az egyedi rész(ek) szabványos számával (vagy megfelelőjével) együtt”.⁶² Úgy vélem, hogy itt az összetartozó adatokat erőltetett módon választjuk szét, és nem oda irányítjuk, ahová eddigi leíró-logikánkkal utaltuk volna.

Most ugorjunk át néhány adatszoportot, és nézzük meg, mi történik az alsorozati címmel. Az eddigi gyakorlattal ellentétben ezt is leírhatjuk önmagában, ha ez elegendő a dokumentum azonosításához (megkülönböztető cím). A fősorozat címét ilyenkor a Megjegyzésekben(!) adjuk meg.⁶³ Ugyanezt tesszük a fősorozat ISSN-jével és a fősorozati számmal is.⁶⁴ Lehet, hogy ezzel az eljárással áttekinthetőbbé teszünk egyes adatszoportokat, de az egész leírásunknak ez nem válik a javára. Nem beszélve arról, hogy ezzel fölöslegesen felduzzasztjuk az amúgy is terjedelmesebbé vált Megjegyzések adatszoportját.

Arra vonatkozóan azonban nem kapunk instrukciókat, hogy az esetenként túlságosan nagy számú cím és szerzőségi adatok között milyen szempontok alapján szelektáljunk.

2. Kiadás

Nem határozza meg elég részletességgel, hogy mi tekinthető új kiadásnak. További finomításra szorul, hogy könnyebben meg lehessen különböztetni az eredeti kiadást és az arról készült egyéb verziókat.

3. A fájl típusa és mérete

Távoli elérésű fájlknál adjuk meg. (Ezeknél a fájl típusának megnevezése kötelező.) A fájl típusának megnevezése mindössze két általános kifejezésre korlátozódik (számítógépes adatok és program). Jóval többre lenne szükség azonban a ma létező valamennyi fájl-típus azonosítására. A fájl méretének megadása szerencsére nem kötelező. Tulajdonképpen nincs is rá szükség. Amint azt az előző részben láttuk, a programok vagy a logikai rekordok száma változó adatok, így nem sokat árulnak el az egység méretéről.

4. Megjelenés, terjesztés stb.

Kibővülnek az előállító (vállalkozó), terjesztő adataival, amelyek sok esetben szellemi közreadóként is szerepelhetnek. Funkciójukat nevük után szögletes zárójelben kell megadni. A terjesztő nevét azonban csak akkor kötelező leírni, ha a kiadó vagy vállalkozó neve egyik forráson sincs feltüntetve.⁶⁵

⁶¹ Lásd mint 28. p. 30.

⁶² Lásd mint 28. p. 85.

⁶³ Lásd mint 28. p. 72.

⁶⁴ Lásd mint 28. p. 74.

⁶⁵ Lásd mint 28. p. 60.; 34. p. 51.

5. Fizikai leírás

A helyi elérésű fájlok leírását szabályozzák. (A távoli elérésű számítógépes állományok nem kapnak fizikai leírást.)

A dokumentum sajátos megnevezése kapcsán nem titkolhatom el csalódottságomat, hogy ti. az egész bibliográfiai leírás folyamán az ISBD(CF) egyetlen egyszer sem engedi meg, hogy a fizikai hordozót a nevének nevezzük. Mármint a közhasználatban lévő, népszerű nevének. Mennyivel egyszerűbb és egyértelműbb lenne, ha azt íránk: „1 floppy”, nem azt, hogy „1 számítógépes hajlékony mágneslemez”; vagy azt, hogy „1 CD-ROM”, nem pedig „1 számítógépes optikai lemez”. Ezeket a közhasználatban elterjedt kifejezéseket véleményem szerint - ha ragaszkodunk az ISBD(CF) által előírt formához - legalább a dokumentum sajátos megnevezése után meg kellene adni, kerek zárójelben (kiegészítő adatként) a „számítógép neve, típusa és/vagy száma” helyett. (Pl. „1 számítógépes optikai lemez (CD-ROM)”.) Sokkal inkább idevalónak tartom a hordozó típusára vonatkozó kiegészítő adatot, mint a gépre vonatkozókat. Azoknak a rendszerkövetelmények között van a helyük, a Megjegyzések adatsorozatjában. Ezzel a megoldással - legalábbis a CD-ROM esetében - feleslegessé tehetnénk néhány magától értetődő adat közlését. (Pl. a lemez átmérője a Fizikai leírásban, a CD-ROM lejátszó a rendszerkövetelmények között.) Nem beszélve arról, hogy a CD-ROM speciális megnevezésére nem is helyénvaló a „számítógépes optikai lemez”, hiszen a CD-ROM csak az egyik az optikai lemezek típusai közül.⁶⁶ Azonkívül ezek az elnevezések magyarul meglehetősen terjengősek, nehézkesek is. Ha már kötelező ebben a formában használni őket, legalább a rövidítésüket szabályozni kellene. Például így:

- számítóg. chip cartr.
- számítóg. hajl. mglem.
- számítóg. mgszg.
- számítóg. mgk.
- számítóg. opt. lem.

(Az MSZ 3424/9 és az MSZ 3424-10 szabványok, valamint az Új média - audiovizuális állománygyarapítási tanácsadó⁶⁷ és a Hangfelvételek bibliográfiai leírása - útmutató⁶⁸ rövidítéseinek felhasználásával.)

Az egyéb fizikai részletek közül a hangosság rövidítése: hg., a színességé: szín.

A formátumra vonatkozó adatokat végeredményben nem teszi kötelezővé az ISBD(CF), mert azt mondja, hogy „megadhatók vagy a megjegyzésben leírhatók”, ha ezeket részletesen felsorolják vagy a használathoz előírják.⁶⁹

Az egység méreténél a következőket kell megadni: a hajlékony mágneslemez, az optikai lemez vagy a mágnesszalagtekercs átmérőjét; a chip cartridge felületének hosszát. A mágneskazetta hosszát és magasságát, valamint a szalag szélességét csak abban az esetben kell

⁶⁶ Válas György: Optikai lemezek az információátvitelben és -terjesztésben. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 34. évf. 3. sz. (1987). p. 112. Szemle.

⁶⁷ Új média: audiovizuális állománygyarapítási tanácsadó. 1985, 3. sz. Veszprém : OOK, [1985].

⁶⁸ Hangfelvételek bibliográfiai leírása: útmutató. Bp. : OSZK KMK, 1980. 29 p.

⁶⁹ Lásd mint 28. p. 67.

megadni, ha eltér a szabványostól (10x7 cm; ill. 4 mm).⁷⁰ A méreteket az ISBD(CF) cm-ben, ill. mm-ben adja meg. A floppy átmérőjét azonban a hazai gyakorlatban inch-ben fejezik ki, és az OSZK is így írja le. (lásd: 4. sz. melléklet)

A mellékletre vonatkozó közlés ugyan nem kötelező (ellentétben az eddigi szabványokkal), mégis úgy gondolom, ezt az adatot nem hagyhatjuk el, hiszen fontos, sőt elengedhetetlen információkat is tartalmazhat a fődokumentum használatához. (Távoli elérésű fájlok esetén, ahol nincs fizikai hordozó - ennél fogva fizikai leírás sem -, a mellékletre vonatkozó közlést a Megjegyzésben adjuk meg.)

6. Sorozat

Eltéréseit az eddigi szabványoktól a Cím és szerzőségi közlés adatszoportjánál tárgyaltuk.

7. Megjegyzések

A leírás nagyobbik felét foglalják el. Két jól elkülöníthető részre oszthatók. Az eddigi formális bibliográfiai megjegyzések mellett talán a kelletténél is nagyobb hangsúly került a műszaki adatok leírására. Ezek az egység használatát lehetővé tévő „rendszerkövetelmények” minden más megjegyzést megelőznek. A technikai részletek leírásának sorrendje és közlés-módja szabályozott, de fölvehetőek úgy is, ahogyan az egységen szerepelnek.

Mind a fizikai leírás, mind a technikai megjegyzések túlságosan részletesek, terjengősek; sokszor felesleges adatokkal terhelik a felhasználót. A gyakorlat során érdemes komolyan megvitatni a számítástechnikussal, hogy mikor, mit érdemes ezek közül a leírásunkba fölvenni. Csak a lényeges, a megszokottól eltérő dolgokra hívjuk fel a figyelmet! Ne hagyjuk, hogy bibliográfiai leírásaink műszaki paramétereiktől hemzsegiesszenek, csak azért, mert így tudományosabbnak hatnak! A vége az lesz, hogy elsikkad munkánk lényege: a dokumentumok formai és tartalmi feltárása.

(Egyébként a Megjegyzéseknek az eddigiéknél nagyobb arányát a bibliográfiai leírásban az is okozza, hogy a hagyományos leíró elemek közül sokkal több került ebbe az adatszoportba, mint korábban.)

8. Szabványos szám (vagy megfelelője) és hozzáférhetőség

Újdonság, hogy az adatszoport ismételhető, és hogy azt a szabványos számot adjuk meg először, amelyik a leírandó dokumentumot azonosítja. További eltérés az eddigiékhöz képest, hogy a második és minden további szabványos szám (vagy megfelelője) minősítése kötelező; valamint, ha a szabványos szám a kiadványon hibásan szerepel, a helyesbített számot adjuk meg először - ha ismert -, majd pont, szóköz, gondolatjel, szóköz után az érvénytelen számot írjuk le úgy, ahogyan az egységen látható.⁷¹

Talán ez az egyetlen adatszoport, ahol a változtatások szimpatikusabbak számomra az eddigi leírási módnál. Feltételezem, hogy minden egyes ISBN külön adatszoportba kerülését a MARC formátum indokolta. (Így az adatmező tetszőlegesen ismételhető, ill. a második és további ISBN-ek is első lépésben visszakereshetővé és megjeleníthetővé válnak. Ez az ISBN szerepének megnövekedésére utal a kiadványok azonosítása terén.)

⁷⁰ Lásd mint 28. p. 68.

⁷¹ Lásd mint 28. p. 85-87.

Összefoglalás:

Jól „kitapintható”, hogy az útmutató előírásai korántsem olyan „fajtiszta” dokumentum-típusokra vonatkoznak, mint a könyvek vagy az időszaki kiadványok szabványai. Ezt tükrözi pl. a kulcscím és az ISSN, valamint a - tipikusan a periodikus kiadványokra jellemző - összetett cím beemelése a „monografikus” számítógépes dokumentumok adatai közé. Az előírások megpróbálják a leírás gerincéül szolgáló szilárd vázat rugalmasabbá tenni. (Ez nem is volna baj, ellenkezőleg: elkerülhetetlen a további fejlesztés érdekében.) Csakhogy több esetben zavaró, hogy egyes megoldásokat alkalmaznak a leírás szintjeit és szerkezetét illetően. Nem tartom semmiképpen szerencsésnek, sem indokoltnak, hogy a régi, bevált szabályokat fölöslegesen megváltoztatták, az eddig összetartozó adatalemeket szétszakították és külön-külön adatcsoportba utalták. (Egy szabvány feladata az, hogy rendet teremtsen, nem pedig az, hogy a már meglévő rendet fölforgassa, s ezáltal még nagyobb bizonytalanságot keltsen!) Egyszóval az eddigi szabályoktól való eltérés nem vált előnyére az ISBD(CF)-nek.

Ami a gyakorlati használhatóságát illeti, azt hiszem, az elinduláshoz és a kezdeti lépésekhez elegendő, de még mindig túl sok mindent a könyvtárosra bíz. A példái viszonylag egyszerűek; komplikáltabb esetekre - mikor igazán rá lennének utalva - nem nyújt eligazítást.

Ez az útmutatás ma már kevés számunkra, mert csak igen rövid és egyenes útra szól. Valóban nagy szükségünk volna az újabb kiadásra... Talán az ISBD(CF) revíziója jobban beváltja majd a hozzáfűzött reményeinket.

Az ISBD(CF) revíziója⁷²

Az ISBD(CF) Revíziós Csoportja 1995. április 24-26. között ülést tartott a Kongresszusi Könyvtárban, hogy megvitassák az ISBD(CF) 1990. évi első kiadásának átdolgozott szövegét. Ennek során a következő témák kerültek terítékre: az interaktív multimédia; a dokumentum általános megnevezése; adatforrások; sokszorosítás és különböző verziók; a fájl típusának megnevezése; távoli elérésű publikált és nem publikált szövegek. Alaposan megtárgyalták még az Előzetes megjegyzések c. fejezetet, valamint A fájl típusa és mérete, a Fizikai leírás, valamint a Megjegyzések adatcsoportjait.

Abban állapodtak meg, hogy a módosított szöveget 1995. szeptember 1-jén közreadják nemzetközi véleményezésre, majd 6 hónap múlva előkészítik az ISBD(CF) 2. kiadásának végső változatát az IFLA jóváhagyása és publikálás céljából.

Az ülés legfontosabb eredményei és megállapításai, amelyekkel az új ISBD(CF)-ben találkozni fogunk:

(1) „Figyelembe kell venni az interaktív multimédia megjelenését, ami egy új és még fejlődő technológia, mely optikai lemezen egyesíti és tárolja az audio- és a videotechnika termékeit szöveggel és grafikával együtt.” (Ez a dokumentumtípus különbözik az ISBD(NBM)-ben szabályozott multimédia/készlet fogalmától.)

Annak érdekében, hogy az interaktív multimédia mint a számítógépes dokumentumok alcsoportja leírható legyen, a CF új változata kiegészíti, ill. módosítja majd az adatforrásokra vonatkozó információkat, a Kiadás adatcsoportját, A fájl típusát és méretét, a Megjelenés, előállítás és/vagy terjesztés évszámait, a Fizikai leírást és a Megjegyzések adatcsoportjait. Az ilyen fájlok kezelésének illusztrálására további példákat fog bemutatni.

(2) Tekintetbe kell venni az optikai tárolás terén végbement fejlesztéseket, mivel az új optikai lemezek átveszik a mágneses tárolók szerepét. Ezért „a Revíziós Csoport úgy határozott, hogy a CF-et úgy kell továbbfejleszteni, hogy ne csak a CD-ROM-okat (a csak olvasható CD-ket), hanem a CD-I-ket (interaktív CD-ket) és más új hordozókat (pl. foto-CD-ket) is kezelni tudja.”

Ennek érdekében a CF új változata kiegészíti, ill. módosítja az adatforrásokra vonatkozó információkat, a Kiadás adatcsoportját, a Fizikai leírást és a Megjegyzések adatcsoportját. „A ‘disk’ kifejezés (‘k’-val írva) az 5. adatcsoportban jelenleg mind az optikai, mind a mágneses eszközök megnevezésére szolgál. Ezután csak a mágneses eszközök vonatkozásában fogják használni, míg a ‘disc’-et (‘c’-vel írva) az optikai eszközökkel kapcsolatban alkalmazzák.”

(3) Nem lehet figyelmen kívül hagyni az Internet jelentőségének megnövekedését és a világhálózatok létrejöttét, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhasználók távoli elektronikus dokumentumok sokaságához férjenek hozzá, köztük könyvekhez, folyóiratokhoz, referenz forrásokhoz (kézikönyvek), sőt még könyvtári katalógusokhoz is.

⁷² Ez a fejezet John D. Byrum, Jr. „ISBD(CF) Review Group Meeting of April 24-26, 1995: summary report” c. jelentése alapján készült. A fordítás, ahol a tartalom megkívánja, hű az eredeti szöveghez - ezt idézőjel használatával jeleztem -; máshol szabad, csak a lényeg visszaadására törekszik.

„Mivel a CF kidolgozásakor ez új területnek számított - különösen, ami ezeknek a fájloknak a kezelését illeti -, ezért óvatosan jártak el a válfajok és a részletek megadásában.” Ha még visszaemlékszünk, a fájl típusának megnevezése eddig csak olyan általános kifejezésekre korlátozódott, mint ‘adatok’, ‘program’ és azok kombinációi. „A Revíziós Csoport megállapította, hogy ezek nem elegendőek az Interneten lévő sokféle fájl-típus és program azonosításához”, ezért a 3. adatsoportot teljes egészében átdolgozták és továbbfejlesztették. „Következésképpen a CF 2. kiadása több szintet javasol a fájlok speciális elnevezésére. Az eddig használatos ‘adatok’, ‘program’, ‘adatok és program’ továbbra is érvényben marad, de az adatfájlokat különféle módon lehet minősíteni, pl. ‘numerikus’, ‘szöveg’, ‘képi’, ‘reprezentációs’ vagy ‘hang’; míg a programok lehetnek ‘segédprogramok’, ‘alkalmazások’ vagy ‘rendszerzoftverek’. A legtöbb kategória igény szerint még specifikusabbá tehető, pl. lehet ‘bibliográfiai adatbázis’ vagy ‘játék’.” Az ‘adatok és program(ok)’ kombinációja továbbra is alkalmazható, mindamelllett az adatok és programok sajátos típusainak azonosításához rendelkezésre áll egy hivatalos lista, amelyről választhatunk, és a kiválasztott kategóriát együtt használhatjuk a következő kifejezésekkel: ‘interaktív multimédia’ vagy ‘online szolgáltatás’. Ez utóbbi terminusok önmagukban is alkalmasak az azonosításra, ha a hivatalos listán lévő elnevezések nem megfelelőek. Ami a dokumentum általános megnevezését illeti, marad továbbra is a ‘Számítógépes állomány’, mivel jobbat nem sikerült azóta sem találni.

„Az Internet-forrásokra vonatkozóan a módosított CF jobban fogja tudni kezelni a hálózatos környezetet, ahol egy elektronikus fájl különböző módokon érhető el, több directory-ban tárolják, és részletesebb információra van szüksége a felhasználóknak, hogy megtalálják és elérjék ezeket az állományokat. Közelebről, a CF-et úgy fogják korszerűsíteni, hogy tartalmazzon az URL-ekre, a gopherre és az FTP-re vonatkozó előírásokat.”

(4) Az új kiadásnak tudnia kell kezelni a bibliográfiai leírásnak azokat a problémáit, amelyek abból erednek például, hogy sok számítógépes dokumentum különböző fizikai hordozókon érhető el.

Ennek érdekében a CF Revíziós Csoport jóváhagyta a változtatásokat a 2. és az 5. adatsoportokban, hogy jobban meg lehessen különböztetni az eredeti kiadást és az arról készült egyéb verziókat. Az ‘output média’ és a ‘display formátum’ is újonnan kidolgozott kifejezések a CF-technológia fejlődésének visszatükrözésére.

Kiegészítésül a Revíziós Csoport jelentős változtatásokat hagyott jóvá az adatforrásokra vonatkozó rendelkezéseket illetően. A 4. adatsoportot (Megjelenés) is módosítani fogják, hogy publikált dokumentumként tudjon kezelni minden távoli elérésű számítógépes állományt. Ráadásul felfrissítik és kibővítik majd a szójegyzéket és a példákat is.”

Befejezés

Az ISBD(CF) - amint láttuk - korántsem nyújt kielégítő megoldást valamennyi leírási problémára. Egyes adatszoportjai, adatalemei még kiforratlanok, elnagyoltak. Kétségtelen, hogy az a technológia, amelynek termékeit hivatott bibliográfiailag egységesen feldolgozni, olyan gyorsan változik, fejlődik, hogy arra ma még lehetetlen naprakész és világméretű szabályozást felállítani. (Nálunk pl. az ISBD(CF) még el sem terjedt a könyvtári gyakorlatban, máris „elavulttá” vált.) Elkerülhetetlen tehát, hogy az útmutatót időszakonként felülvizsgálják, és a megfelelő módosításokkal, kiegészítésekkel ellássák. Éppen ezért szerkezetét és tartalmát tekintve rugalmasnak, alakíthatónak, mondhatjuk úgy is, „képlékenynek” kell lennie. Ez legalább annyira előnyös a fejlesztés szempontjából, mint amennyire hátrányosan érinti a könyvtári feldolgozó munkát, mivel ezzel a szabványosítást is késleltetik.

Nem várhatunk azonban addig ölbe tett kézzel, amíg ez megtörténik. Akármennyire tökéletlen még az ISBD(CF), törekedni kellene a magyar könyvtárakban is a bevezetésére, hiszen lassan tarthatatlanná válik a feldolgozatlanságból eredő állapot. A legtöbb helyen még az állományba vételük, leltározásuk sem megoldott (jó esetben a füzetes nyilvántartás szintjéig jutottak el), a formai és a tartalmi feltárásról nem is beszélve. Néhány CD-ROM-ot lemásolnak és hálózaton szolgáltatnak ugyan, de a hordozók a többiek sorsára jutnak: rendezetlenül hevernek egyik-másik polcon, fiókban, összekeveredve a frissek az elavultakkal, mert a régiekkel szintén nem tudnak mit kezdeni. Kidobni nem lehet, megsemmisíteni nem lehet, kölcsönözni nem lehet. Az anyag pedig gyűlik, gyűlik. A számítástechnikus memóriája pedig véges...

Addig kellene hozzáfogni az állomány feldolgozásához, amíg az viszonylag kézben tartható, áttekinthető. Ennek egyik eszköze az ISBD(CF), ami a formai feltáráshoz nyújt segítséget. Vannak más próbálkozások is, melyek több-kevesebb sikert értek el az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírása terén (pl. az ALA, az OCLC). Én azonban célszerűnek látom, hogy kitartsunk az ISBD(CF) mellett, mert a többi dokumentumtípust is az ISBD-k alapján dolgozzuk fel, és nagy szükség van az egységességre és a következetességre ezen a területen.

Azonkívül a CF revízióját tanulmányozva el kell ismerni fejlődőképességét, rugalmasságát. Nagyon fontos lépés volt például, hogy a 2. kiadásba bevették az Internetet is, hiszen a számítógépes világ legégetőbb gondja, hogy az információs dzsungelben hogyan csináljon rendet.

Mindenesetre, valamire el kell indulnunk, s mennyivel könnyebb így, hogy ehhez útmutatást is kapunk... Egyre csak Arany János sorai jutnak eszembe:

„Hajt az idő gyorsan - rendes útján eljár -
Ha felülünk, felvesz, ha maradunk, nem vár”

(Toldi estéje, Hatodik ének, 31. versszak)

Szeretnék köszönetet mondani témavezető tanáromnak, Ferenczy Endrénének hasznos tanácsaiért és buzdításáért, valamint informatikus-könyvtáros kollégámnak, Drótos Lászlónak a dolgozatom megírásához nyújtott értékes szakmai segítségéért.

Miskolc, 1997. március 7.

Tisztelettel:

Gárdusné Szabó Gabriella

Források

Bibliográfiák

Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok [számítógépes dok.]. 1986/1996- . Bp. : OSZK, 1996- . CD-ROM.

Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok. 1991, 1.sz. - . Bp. : OSZK, 1991- .

Új média: audiovizuális állománygyarapítási tanácsadó. 1985, 3. sz. Veszprém : OOK, [1985].

Internet-források

Bakonyi Géza - Kokas Károly 1996, Könyvtári integrált rendszerek és hazai alkalmazásuk, <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/electronic/libsys/libsys.html>

Swanekamp, Joan 1996, Interactive multimedia: issues for bibliographic control, <http://lcweb.loc.gov/catdir/semdigdocs/joan.html>

Irodalomjegyzék

abCd [számítógépes dok.]: interaktív magazin. 1. évf. 1. sz. (1994)-3. évf. 2. sz. (1996). Bp. : IDG, 1994-1996. 6 CD-ROM.

Accessing information on the Internet: toward providing library services for computer-mediated communication: research report. Dublin, OH : Online Computer Library Center, Inc., 1993.

Babákné Kálmán Mariann: a KESZ legújabb szolgáltatása: a CD-ROM dokumentum. In: Könyvtári híradó. 1996, 8/10. sz. Bp. : FSZEK, 1996. p. 5-7.

Bakonyi Géza - Drótos László - Kokas Károly: Korongba zárt gondolatok. Szeged : Scriptorum, 1994. 143 p.

Buck, Michael: Problems in cataloguing computer files. In: International cataloguing & bibliographic control. 1989, Sept./Dec. p. 60-64.

Byrum, John D., Jr.: ISBD(CF) Review Group Meeting of April 24-26, 1995: summary report. In: International cataloguing and bibliographic control. Vol. 24. No. 3. (1995). p. 51-52.

Caplan, Priscilla: Controlling E-journals: the Internet resources project, cataloging guidelines, and USMARC. In: The serials librarian. Vol. 24. No. 3/4. (1994). [S.l.] : The Haworth Press, 1994. p. 103-111.

Coral, Lenore: Problems in the cataloguing of the products of rapidly changing technologies: with the special reference to machine-readable files. (IFLA General Conference Munich, 1983). p. 1-9.

Fecko, Mary Beth: Cataloguing non-book resources: a how-to-do-it manual for librarians. New York ; London : Neal-Schuman, 1993. VII, 204 p.

- Fletcher, G. - Greenhill, A.: Academic referencing of Internet-based resources. In: *Aslib Proceedings*. 47. köt. 11/12. sz. (1995). p. 245-252. Ref.: Válas György. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*. 43. évf. 6. sz. (1996). p. 243-246.
- The legal deposit of electronic publications: report of CDNL Working Group. (Conference of Directors of National Libraries ; CDNL 96(3). [Tömörítette:] Hegyközi Ilona. In: *Könyv, könyvtár, könyvtáros*. 1996, nov. p. 3-14.
- Martin, Lynne M. - Dwyer, Catherine M.: Life after the „earthquake”: the myths and realities of cataloging U.S. Government depository CD-ROM documents. In: *Cataloging & classification quarterly*. Vol. 18. No. 3/4. (1994). p. 131-153.
- Moldován István: Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra. In: *Könyvtári figyelő*. 4. (40.) 2. sz. (1994). p. 195-212.
- Neubauer, Karl Wilhelm: CD-ROM in Bibliotheken. Tömörítette: Szinainé László Zsuzs. In: *Könyvtári figyelő*. 35. évf. 4. sz. (198). p. 422-430.
- Oktatási segédlet a CD-ROM könyvtár-informatikai felhasználásához. Szombathely : BDTF, 1992. VI, 272 p.
- Odorné Gracza Tünde: CD-ROM a könyvtárakban. [Bp.], 1995. 60 p. Szakdolgozat.
- Olson, Nancy B.: *Cataloguing computer files*. Lake Crystal : Soldier Creek Press, 1992. XII, 123 p.
- Prejczer Paula: CD-ROM-ok bibliográfiai leírása. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*. 43. évf. 6. sz. (1996). p. 223-229.
- Preservation of electronic formats and electronic formats for preservation. Fort Atkinson : Highsmith, cop. 1993. XII, 144 p.
- Scharff, L.: Using ISBN for electronic information products. (Proceedings [of] Online Information '91 Meeting, 10-12 December 1991, London, UK; Learned information, Oxford and New Jersey, 1991). Ref.: Válas György. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*. 40. évf. 4/5. sz. (1993). p. 203-205.
- Sha, V. T.: Cataloging Internet resources: the library approach In: *The electronic library*. 13. köt. 5. sz. (1995). p. 467-476. Ref.: Koltay Tibor. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*. 43. évf. 11/12. sz. (1996). p. 472-473.
- Taylor, Marcia - Winstanley, Bridget: *Bibliographic control of computer files: the feasibility of a union catalogue of computer files*. London : BL, 1990. VIII, 86 p.
- Thorburn, Colleen - Ringler, Rebecca: Cataloging computer files that are also serials. In: *The serials librarian*. Vol. 23. No. 3/4. (1993). p. 265-268.
- Új Alaplap. 12. évf. 1. sz. (1994. jan.)- . Bp. : Új Alaplap Kft., 1994- . ISSN 1217-7598.
- Válas György: Optikai lemezek az információátvitelben és -terjesztésben. In: *Tudományos és műszaki tájékoztatás*. 34. évf. 3. sz. (1987). p. 111-118. Szemle.
- Wyatt, Allen L.: *Az Internet alapjai*. [Bp.] : Kossuth, 1996. 352 p.

Szabványok, útmutatók

Anglo-American cataloging rules, 2nd editin, 1988 revision. Chicago, IL : American Library Association, 1988.

Guidelines for the bibliographic description of interactive multimedia. Chicago, IL : American Library Association, 1994.

Hangfelvételek bibliográfiai leírása: útmutató. Bp. : OSZK KMK, 1980. 29 p.

ISBD(CF): international standard bibliographic description for computer files. London : IFLA UBCIM Programme, 1990. 98 p.

ISBD(CM): a kartográfiai anyagok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Bp. : OSZK KMK, 1981. 69 p.

ISBD(G) : a nemzetközi szabványos bibliográfiai leírás általános szabályai. Bp. : OSZK KMK, 1979. 46 p.

ISBD(M): a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Bp. : OSZK KMK, 1977. V, 62 p.

ISBD/NBM: a nem könyv anyagok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Bp. : OSZK KMK, 1980. 99 p.

ISBD/S: az időszaki kiadványok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. Bp. : OSZK KMK, 1983. 90 p.

MSZ 3424/1-78 Bibliográfiai leírás. Könyvek. Bp. : MSZH, 1978. 75 p.

MSZ 3424/2-82 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok. Bp. : MSZH, 1982. 83. p.

MSZ 3424/9-1988 Bibliográfiai leírás. Hangdokumentumok. Bp. : MSZH, 1989. 18 p.

MSZ 3424-10 Bibliográfiai leírás. Videodokumentumok. Bp. : MSZH, 1992. 14 p.

Szótárak, lexikonok

Homonnay Péter: Angol-magyar számítástechnikai szótár. [Bp.] : Novotrade, 1989. 284 p.

Kovács Magda: Mikroszámítógépek alkalmazása értelmező szótár. 2. Bp. : LSI Oktatókpt. Alapítvány, [1991]. 3 db (1082, V p.).

Oxford számítástechnikai értelmező szótár. Bp. : Novotrade, 1989. 510 p.

Számítástechnikai alaplexikon. 1-4. [Bp.] : Cédrus, cop. 1991-1993. 4 db.